

Z

Bay Gyula 1975. február 21-én fejezte be *A teremtés démona* című, I. István királyról szóló három felvonásos történelmi drámáját. Mint a történelmi drámák általában, ez a mű is az író saját koráról szól. Ezért mondhatja Istvánnal: „A gyöngye szellőtől a fák levelei már új eszmék szavát susogják. Új vetések zsegrőgőit porlaszt, mozog a föld... Én vagy más?! Mire nem lehet, nem tudunk úgy élni, mint az ősök. Tennünk kell, amit hitünk parancsol, erők szerint. Ez a dolgunk!”

50 Ft

BAY GYULA

A teremtés démona

(I. István király)

TÖRTÉNELMI DRÁMA HÁROM FELVONÁSBAN

BAY GYULA

A teremtés démona *(I. István király)*

TÖRTÉNELMI DRÁMA HÁROM FELVONÁSBAN

BUDAPEST

**Sorozatszerkesztő
SIMOR ANDRÁS**

**Fedélterv és tipográfia
JORDÁN GUSZTÁV**

**Készült
a Szerencsejáték Rt.
támogatásával**

© Bay Gyula

Bay Gyula 1975. február 21-én fejezte be *A teremtés démona* című, I. István királyról szóló három felvonásos történelmi drámáját. Mint a történelmi drámák általában, ez a mű is az író saját koráról szól. Ezért mondatja Istvánnal: „A gyöngé szellőtől a fák levelei már új eszmék szavát susogják. Új vetések zsenge csírája rögöket porlaszt, mozog a föld ... Én vagy más?! Már nem lehet, nem tudunk úgy élni, mint az ősök. Tennünk kell, amit hitünk parancsol, erőnk szerint. Ez a dolgunk!”

Letölthető:

[\[PDF formátumban \]](#) [\[EPUB formátumban \]](#)

---

*„Hogy kiáltsam, hogy ráébredjenek:
csak az uralkodik, azé a hatalom,
az hódít hazát, jövőt, lelkeket,
kié az erkölcs, tudás, szorgalom,
a teremtés démona szállta meg ...”*

Váci Mihály

SZEREPLŐK

GÉZA fejedelem,
SAROLT, a felesége
ISTVÁN király
GIZELLA, a felesége
IMRE herceg
ANNA, a felesége
VÁSZOLY
KOPPÁNY
AJTONY
ABA SÁMUEL
ORSEOLO PÉTER
ADALBERT
RADLA, római katolikus főpap
ASZTRIK, római katolikus főpap
GELLERT, római katolikus főpap
DOMONKOS, római katolikus főpap
BONIPERT, római katolikus főpap
EXEDIOSZ, görögkeleti főpap
HIEROTHEOSZ, görögkeleti főpap
SZOLNOK, magyar főúr
BUDA, magyar főúr

SEBŐS, magyar főúr
CSANÁD, magyar főúr
HONT
PÁZMÁN, idegen lovag
VENCELIN, idegen lovag
DEODÁT, idegen lovag
TIBOLD, idegen lovag
HERMANN, idegen lovag
ÖREG SÁMÁN
BESE, fiatal vitéz
TONUZABA
TONUZABA asszonya
VALKÓ, ispán
VÁZO, író-pap
KATONA
ZSOLDOS
TESTŐR

Udvarhölgyek, lovagok, papok, apácák, katonák

Történi 997 és 1038 között

NÉHÁNY SZÓ DÍSZLETRŐL, JELMEZRŐL ÉS A MÚLÓ IDŐRŐL

A díszletről:

Teljesen sima színpadtér, amelyet körfüggöny ölel. Csak a két oldalsó díszletfal – portál – lehet festett, terméskömintájú jellegzetes román kori ablakkal. A képek változását diavetítővel, színes naturalista fényképfelvételekkel, ezek vetítésével kell érzékeltetni, és n változásoknál egy-két fontos bútor darabot betenni, ami dramaturgiai ilag fontos.

A jelmezről:

Előadás közben öltözésre a darab ritmusa miatt nincs idő. Ezért az idő múlását, a helyszínváltozásokat az öltözködésben csak köpenyekkel, palástokkal kell érzékeltetni azoknál a szereplőknél, akiknél ez fontos. Ruha, csizma váltására csak a felvonások szüneteiben kerülhet sor.

A múltó időről:

A dráma 41 évet ölel fel. Azok a szereplők, akik a darabban elejétől a végéig megjelennek, 41 évet öregszenek. István 27 éves az első jelenetben és 68, mikor meghal... De mivel a színház nem élet, csak annak látszata, nem valóság, csak a valóság illúziója, a darab rendezője – nézetem szerint – akkor jár el helyesen a szereposztásnál, ha kiforrott, de illúziót kelteni képes színészekre bízná a főbb szerepeket, akik előbb fiatalítanak, majd saját korukon át végül öregítenék magukat. S ha a diavetítésű naturalista képek vetítését ajánlottam is háttérként, a képváltozások közötti öltözéseknél és maszknál hiba lenne naturalizmusra törekedni! (Egy barna szakádba egy pillanat alatt lehet fehér vízfestékkel, ecsettel néhány ősz szálát festeni.) A maszkok korrigálására tehát csak n szünet áll rendelkezésre.

Összefoglalva:

Nem a jelmezek és a maszk, de az a fontos, hogy a néző megszakítás nélkül, folyamatában élje át az eseményeket, s ezt a folyamatot széttördelni „technikai” problémák miatt végzetes hiba lenne.

ELSŐ FELVONÁS

Első kép

Idő: 1032

Erdei tisztás a Bakony vadonében.

BESE (*fiatal vitéz*) ... Pihenj öreg, az üldözők elmaradtak. Van most szusszanásnyi időnk, s a lovaknak is.

ÖREG SÁMÁN ... Van. Kinek mennyi... Neked talán! De a horhosban fejem felett kiáltott a holló!

BESE Mondom, nyugodj ... Egy kis langyos lé kotyog még tömlőmben – bor jobb lenne, de nincs. Igyál!... Heverj kényelmesen, és ne reszkess.

ÖREG SÁMÁN (*iszik*) Csak a fáradságtól, azt hiszed?

BESE Mi egyébtől?

ÖREG SÁMÁN Félek!

BESE ... Tudom. Azért futunk, bujkálunk. Hetedik napja már! Felérek ennyit ésszel. De hogy mitől félsz, s miért, nem kérdezem. Ez a te dolgod.

ÖREG SÁMÁN Ha csak magam dolga lenne, toppot se mennék, nyíllövésnyit se ... Hallod?!

BESE Mit?

ÖREG SÁMÁN Ott lenn a völgyben ...

BESE Medve vagy magányos vadkan csörtet, töri az avart, száraz gallyakat.

ÖREG SÁMÁN Lódobogás!

BESE Ha mondom, nem az!

ÖREG SÁMÁN Add még a tömlőt... meggyújt a láz!

BESE (*itatja az öreget*) ... A titkod iszonyú lehet, tálτος!

ÖREG SÁMÁN Az!... Átkozott titok!... De néked meg kell tudnod, mielőtt belémfojtanák a szót az üldözők.

BESE Ne gondoldj erre!

ÖREG SÁMÁN Csak erre gondolok! Mert nekik is okuk van, hogy ettől a titoktól reszkessenek.

BESE Reszkessenek? ... És mégis te futsz?

ÖREG SÁMÁN Én fegyverüktől, de ők szavamtól. Mert ha időben beszélhetek a király előtt... Csak késő ne legyen!

BESE Tálτος, te már láttad őt?

ÖREG SÁMÁN A nagyurat?

BESE A királyt!

ÖREG SÁMÁN Régtől ismerem, s jaj, hogy ismer ő is!... Még nem kelt fel tízszer a Hold, hogy ott álltam ágya előtt.

BESE Egyedül?

ÖREG SÁMÁN Senki eleven kettőnkön kívül.

BESE És testőrei? Normann lándzsásai, baltás varégjai?

ÖREG SÁMÁN Mákonyos italtól kábán az ajtók mögött.

BESE S a titkod? ... Miért nem beszéltél akkor?

ÖREG SÁMÁN Felvillanó gyilokkal kezemben?!

BESE Mit?!... Te a királyt?

ÖREG SÁMÁN Pszt! Ne üss lármát! A király él, nem eseti baja. Csak én futok azóta életemért.

BESE A rejtőző utat meg én mutattam. Én ostoba!... Ha kiáltott, jól kiáltott a holló. Itt rothadsz el a tüskés bokrok alatt, mert én végzek veled!

ÖREG SÁMÁN Megállj! Ne vedd magadra a bűnt! Az ítélet nem a te dolgod. Kísérj a király elé, hisz mást se mondok.

BESE Én nem! Majd azok, akik a nyomunkban vannak!

ÖREG SÁMÁN Azok a király ellenségei, te oktalan!

BESE Ha téged üznek, nem azok!

ÖREG SÁMÁN Ne szaporítsd a szót, erre most nincs idő! ... Azért üznek, hogy kitepjék nyelvemet vagy oldalamba döfjék kardjukat, s a titok titok maradjon örökké! Hogy senki ne tudja meg, ki volt az átkozott, aki kezembe adta a tört... s ha én mái nem leszek élő tanú, ártatlanra is rákenhetik az összeesküvést. Talán uramra épp, akit gyűlölnék ezek a jöttment grófok, lovagok. BESE Igazat szólsz? ... Hogyan is hihetnék neked?!

ÖREG SÁMÁN Az égigérő fára esküszöm vagy kutyára, farkasra teszek hitet!

BESE Szürke toportyán tépőfogát bőrszíjra fűzve hordom, s eddig oltalmazott... Erre esküdj!

ÖREG SÁMÁN Add kezembe hát!

A fiatal vitéz közel hajlik s az öreg megfogja a talizmánt.

BESE Vigyázz!... Ha becsapsz vagy hazudsz ...

ÖREG SÁMÁN Az ősök látnak s hallanak. Szavam igaz szó. A király él, de halálát azok akarták, kik menekülésében követnek, mint az árnyék, ők az összeesküvők, s nem Vászoly hadnagy, az én jó uram, ki István után második ember a magyarok között. Farkas, te vagy a tanúm! Szakadjon életem, ha hamisan szóltam! Az ősök látnak s hallanak!... Most hát hiszel-e nekem?

BESE Hiszek.

ÖREG SÁMÁN Akkor segíts!

BESE Segítelek ... Nem magad miatt, de hogy az igazság igazság maradhasson, s tort ne ülhessen felette árulás!

ÖREG SÁMÁN Még nagy ember leszel, fiam! Ölni vágyó kezdednek, haragodnak már eszed parancsol... Ha történne velünk valami az úton, magadra gondold s menekülj. Menj Győr alá! ... A Pannon-dombokon, Szent Márton hegyén a bencések

szívesen fogadnak.

BESE Az új hit papja legyek?! Keresztény? ... És te mondod ezt, a táltos?

ÖREG SÁMÁN A király is keresztény!... Két-három emberöltő csupán és az lesz mindenki itt. Maga akaratából vagy félelemből, az alja ember meg számításból – egyremegy! A világban új hit magva kél, az ősök istenének napja már leáldozott. Gaudentius apát, a szerzetesek feje, jó ember. Nagyra tartja a király s még az én uram is. Ő befogad.

BESE Jó ember!... Lám, te is csak velem törödsz ... Hogyan markolhatta hát kezed az orozva gyilkoló tört?

ÖREG SÁMÁN Ne kínozz evvel, mert magam sem tudom!... A félelem, igen ... Talán a félelem, melyet belémverték: tapasztlat s mézesszájú, hidegszemű urak és a ...

BESE Száz tinó! Vagy bizánci aranyat ígértek számolatlanul? ÖREG SÁMÁN Nem a kincs! A hiúság, mi az emberben lakik ütőbb szörny minden kapzsiságnál. Hízik akkor is, ha aranyak helyett szép szavakkal tömik! ... Jegyezd meg jól, én már tudom: ha kavics vagy, ne hidd kösziklának magad, mert könnyen lehet, hogy dőreséged miatt még kavics sem maradsz! Mint homok peregsz ki nálad erősebbek játszó ujjai közt, amit szétszór a szél.

BESE Maradjak az, aki vagyok.

ÖREG SÁMÁN Pengő ideg az íjon – hallod, több nem vagy –, melyet megfeszít a kéz, de ne hidd, hogy a tollas nyílvesszőt te Irányítod célja felé!

BESE Ennél szeretnék több lenni öreg.

ÖREG SÁMÁN No, né! Mégis jól láttam én!... Ha valami bajom esik, kérj s kapsz menedéket a Pannon-dombokon ... A sok idegen papok közt – ha egy hiten is – maradsz ott is magyar. Nem féltelek!... De hagyjuk ezt. Gyors lábon fut az idő, múlik az éjszaka és én meg akarom veled osztani titkomat.

BESE Hallgatlak hát, ha így kell lennie.

ÖREG SÁMÁN így! Figyelj! ... Számmal nagy idők tanúja szól. Énszememmel láttam, magam hallottam, amit elmondok, s mit nem éltem át magam, tiszta forrásból vettem. Olyanok szavát idézem, kiket önző érdek láncá nem kötött pártoskodókhoz, s kik gyűlölik a hamisságot, mint keresztény papok az ördögöt! Figyelj tehát, sorjában minden így következik: Akkor láttam meg a napvilágot, mikor Géza urunkat fejedelemmé választották a vezérlő hadnagyok. Bal lábam hat ujjá születésem óráján megjelölt, a túlvilág erői e jellel eldöntötték sorsomat. De ne irigyelj hajdan volt fiatalságomért. A kiválasztottak útja gyötrelmes út! Tanultam éjjel és nappal... Tanultam halak sima mozgását, madarak röptét, hangját utánozni, jelekből, csillagok járásából jövőt mondani. Csaták előtt és győzelmek után áldozni, hálaadó éneket kiáltani, s az elköltözőktől végső búcsút venni. Tanultam füvekkel, ráolvasással gyógyítani, istenek képét, formáját fából kifaragni, az ősök hőstetteit dalban elbeszélni... és mi mindent még, nem győzném elsorolni! Lékeltem koponyát, számát sem tudom hányszor, s mikor egy ilyen fejefűrt szolga dicsekedett gyógyulásával, nagy tudásomról hálás szívvel szólva, az ifjú Vászoly ezt hallván, magához parancsolt. Vele járom azóta a harcot, vele mulattam. Fiainak nevelő mestere lettem. Ától a naptól mi el nem váltunk... csak egyszer ...

BESE S még azt mondod, ne irigyeljelek!

ÖREG SÁMÁN Azt! S mielőtt a végére érek, magad is belátod majd, hogy igazat szoltam ... De ne zavarj! A forrás már buzog, s törvény, hogy találkozzék a dús vizű folyamossal! ... Aranyló ősz volt akkor. Fénylő ökörnnyálat lebegtetett a lusta szellő

tikkadt mezők felett, a vándormadarak tétováztak, hogy maradjanak-e, vagy útrakeljenek, megkésett szerelmesek harmadfű selyméből vetették nászágyukat... s fenn Esztergomban, a nagy kőpalotában, halni készült a fejedelem. A hír miatt oda tartottak az ország nagyjai, és én kísértem Vászoly hadnagyot, uramat... Ott, ott láttam először Istvánt, komor papok között, szőke Gizellával az oldalán – és sírt!

Sötét.

Második kép

Idő: 997

Kerengő-udvar a palotában. Az előtérben köpad, ezen ül István és Gizella, a pad mögött áll Adalbert, Prága püspöke, s még hátrább néhány pap.

GIZELLA ... a magyarok fejedelméhez nem illenek könnyek!

ADALBERT Hercegnő! Még él Géza, a nagy fejedelem!

ISTVÁN Ne korholj, Gizella, gyengeségemért... Fiú vagyok, ki apjától búcsúzik.

ADALBERT Ha a nagyurat magához szólítja Isten, férjed fiatal vállára hull a hatalom terhe-gondja, s biztos lehetsz benne hercegnő, e gond majd felszárítja szemének gyémántkönyeit.

GIZELLA Az enyémekek – a bajor férfiak – akkor sem mutatnak gyengeséget, ha csatát veszítenek. Büszkébbek annál! ... Te egy országot örökölsz Stephanus, és mégis

...

ISTVÁN Nem kértem. S ha kapóm, korai még az örökség!

GIZELLA Nem magunk választjuk meg, mikor jön el az idő.

ADALBERT Bölcsen mondd, lányom.

ISTVÁN *Per amorem Dei!* Miért temetjük máris? ... Erős és hatalmas, mint a tölgy. Talán felenged a szívét szorító görcs, és én élhetek még gondtalanul, veled Gizella, s kedves könyveimmel. Hisz még oly keveset tudok.

GIZELLA Nincs már remény, ne áltasd magad. Erősnek kell lenned, Stephanusom... Én megyek. Az illem asszony-anyám mellé szólít, pedig őt nem kell gyámolítanom. Légy erős és ne maradj soká! (*Elmegy*)

ISTVÁN Milyen törékeny, és lám!... Igen, ti asszonyok a gyászban erősebbek vagytok. Láttam őket búcsúzni szeretteiktől. Férjüket, fiukat elvesztő asszonyokat, könnyes szemmel is fenséges kősziklákat! Csodáltam őket. Honnan az erejük, atyám?

ADALBERT Magukban hordják az élő életet, ők maguk az állandóság és folytonosság.

ISTVÁN Hogy erre nem gondoltam!... Hiszen Gizella is – a minap súgta meg – szíve alatt már hordja fiamat. A jövőt!

ADALBERT *Ad maiorem Dei gloriam!*

ISTVÁN Igen, atyám, Isten dicsőségére!... Lásd, él bennem a hit, hiszem, tisztán és igazul, s ebben az órában mégis kétségek gyötörnek. Te kereszteltél meg, Prága püspöke, a római egyház szertartása szerint, „kisebb fejedelem” – Vajk helyett – István vértanú nevét is tőled kaptam. De méltó leszek-e hozzá, ki az elsők között halt meg Krisztusért?

ADALBERT A te utad nem a vértanúk útja, fiam.

ISTVÁN Méltatlan volnék rá, atyám?

ADALBERT Nem!... Tudom, él benned a hit, „tisztán és igazul”, de tudod te is, hogy a fejedelem halála után neked kell folytatnod, amit ő elkezdett, s e szép hazában megteremteni Krisztus földi birodalmát. Emlékezz Szent Ágoston tanítására!

ISTVÁN A hippói szent püspök tanításait könyv nélkül tudom, de a tudás önmagában még ...

ADALBERT Árpád ivadékai közül egyedül te vagy, aki...

ISTVÁN Honszerző Árpád!... A krónikák jegyzőinek számítása szerint alig száz éve, hogy eleink itt foglaltak hazát. Egy maroknyi nép az idegen tengerben, germánok, szlávok között, testvérek, rokonok, gyökerek nélkül, kelét s nyugat ütközőpontján ...

ADALBERT Akadnak szám szerint nagyobb népek a magyarnál, igaz. De ne feledd, a művelt nyugat s a fényes Bizánc még emlékszik Lél, Vér-Bulcsú, Botond portyáira. Ebben a népben van erő, ez a nép maga az élniakarás.

ISTVÁN A história ismer kicsiny és nagy népeket. De a kérdések kérdése most nem ez. Nem az asszírok, perzsák, a tudós egyiptomiak, nem Makedóniai Alexandrosz vagy a nagy caesárok birodalmának és e hatalmas impériumok széthullásának okaira keresem a magyarázatot, mégha ez okok kutatása a szellemnek játékos örömet szerez is, és nem is haszon nélkül való ... De ami már nem játék, mert jövőnk múlik rajta: miért, hogy kelták, illírek, trákok, avarok, uzok, hunok itt a Duna-tájon nem tudtak gyökeret eresztetni, s tűntek el szinte nyomtalanul? ... Száz év! Mi az, a história évezreideihez mérve? ... A kérdések bennem dübörögnek, és nem tegnap óta már! Milyen örökséget veszek én át, ha mégis...? Ennek a népnek megtartó fejedelme leszek-e vagy elvesztője?

ADALBERT A jövőt csak az ismeri, aki öröktől fogva való.

ISTVÁN Nem Isten kifürkészhetetlen útjait kutatom, azt halandó szeme nem láthatja be soha ... de a felelősség atyám!

ADALBERT Értem én kétségeidet, zavartságodat, fiam. De mit mondhatnék? ... Csiszolt elme puszta kedvtelésből feltehet hasonló kérdéseket *ad infinitum* tetszés szerint, de választ igazán, csak önmagadtól várhatsz.

ISTVÁN Te ismersz, atyám. Ismered jellememet, hajlamaimat. Tudom magam is, rajongó vagyok, olykor tán szertelen. De tudod, szeretem a meghitt órák elmélkedéseit, a magányos csendet. Ha lehet, kerülöm a zajos multságokat – egy kupa bor már fejembe száll, s megzavarja eszem. Kitértem a nemzetfő hadnagyok civódása elől, atyám dorgált is miatta eleget, hogy országos dolgokban hallgatok ...

ADALBERT Dorgált engem is.

ISTVÁN No, lám! Hát veled is beszélt?

ADALBERT Hogy papot vagy tudóst nevelek fiából, s nem fejedelmet!

ISTVÁN Ezért kérdezem magam megnyugtatóra: alkalmas vagyok-e én, hogy a hadnagyok vezérlő botját kezembe vegyem, vagy van rá alkalmasabb más, Árpád véréből való?

TESTŐR (*belép*) Vászoly hadnagy és kísérelője!

ISTVÁN Jöhetnek! (*A testőr kimegy*)... Talán éppen ő! Vászoly!

ADALBERT Nem! Nem! ... Te előtte vagy a sorban! ... Esetleg utánad, ha nem szülne fiút asszonyod, s túlélne téged! Jog szerint csak akkor követhetne Vazul, a görög egyház felkentje.

ISTVÁN Gizella már szíve alatt hordja a jövőt, fiamat.

ADALBERT Akkor ne legyenek kétségeid!

VÁSZOLY (*belép, mögötte az első képből már ismert sámán, fiatalon, a történet kezdetén. Vászoly szeretettel öleli meg Istvánt, aki ezt ugyanúgy viszonzzza*) Kedves bátyám!

ISTVÁN Édes öcsém!

VÁSZOLY Él még? Ugye, él a mi Napunk?! Ugye, csak vakhír, alaptalan?

ISTVÁN Fájdalom, nem az! Még él, de már öntudatlanul. Órái, ha vannak

VÁSZOLY (*a sámánnak*) Ember, mire vársz? Tedd a dolgod!... Engedd meg, s ne neheztelj kapkodásomért, de a perc is végzetes lehet!... Ez legbenső emberem, tudós orvos. Fiatal még igaz és régi hitű, de hátha?!

ISTVÁN Pogány pap? Sámán?!

SÁMÁN És orvos, nagyúr, szolgálatodra.

ADALBERT (*egy papnak*) Vezesd a fejedelemhez!

VÁSZOLY Menj hát. Siess!

SÁMÁN Mit megtehet ember, megteszem! (*A pappal együtt el*)

ISTVÁN És éppen te küldted őt, atyám? Ezt a pogány papot?

ADALBERT Nemrég pogány voltál te is. Akkor sem kevesebb önmagadnál!

VÁSZOLY Köszönöm, püspök úr. És bocsáss meg nekem, hogy a sietségben nem is köszöntöttelek.

ADALBERT Az Úr legyen velünk!

VÁSZOLY Tehát igaz, s nem a zűrzavarban maguk szerencséjét lesők reménye csupán.

ADALBERT Bár az lenne csak!

VÁSZOLY ... Hogyan lesz ezután?!

ISTVÁN A hadnagyok tanácsa dönt.

VÁSZOLY Nem! ... Én fejedelmemnek csak téged fogadlak el, nemzetségem népe nevében is! ... Ismerünk, szeretünk, benned bízunk. Ez ércbe vert szavakat most nem a szerető rokon szájából hallod, de Vászoly szól, az ország hadnagya, Árpád vére, Taksony unokája, a hadnagyok tanácsában is első az egyenlők között. Géza úr után nékem vezérem csak te vagy, amíg élek. Ne feledd el ezt! ISTVÁN Köszönöm ... a bizalmadat, köszönöm testvérem ... De még él nagybátyád s atyám ... és mégis köszönöm (*Megöleli*) ADALBERT ... E pillanatot ne feledjétek el soha! Ilyen pillanatokban áll meg a világ, szégyellve magát minden árulásért. És maradjatok egymást becsülő tiszta szívűek *in saecula saeculorum. Amen.*

RADLA (*sietve jön a palotából*) A fejedelem ... a fejedelem magához tért. Gyenge még, de elméje tiszta. Téged akar látni Stephanus! Siessetek!

Sötét.

Harmadik kép

Idő: 997

Terem a palotában. Egyszerű ágyon, mely nemes vadak bőrével van leterítve, fekszik Géza, fejedelmi díszei nélkül. Az ágy mellett Sarolt, Judit, Kika – Géza felesége és lányai –, valamint Gizella. A beteg mellett a sámán, Adalbert, Radla, mellettük

István és Vászoly. Hátralapok és udvarhölgyek egy-egy csoportja. A papok tiszta dallamú gregorián könyörgő éneket énekelnek, de ez alig több a zümmögésnél. Az egyik oldalon elöl a nemzetségfők, hadnagyok csoportja, köztük Koppány, Ajtony, Aha Sámuel, a fiatal Csanád és Szolnok, valamint az öreg Buda. A másik oldalon az idegen lovagok: Hont, Pázmán, Vencelin, Deodát, s a Gizellával jött Hermann. A lovagok mellett Asztrik és Domonkos. Sarolthoz közel a görögkeleti Exediosz. Este van. Az oszlopfőkön és a szolgák kezében lobognak a fáklyák.

KOPPÁNY ... A „vér embere!” ... No lám! Szédülök s megroggyan a lábam, arra gondolva, mi volt, s most látva: mivé lett! ... Ha kegyes hozzám Hadúr, a mindenség fejedelme, nekem ilyen véget nem ad.

AJTONY Émelyít engem is a látvány. A szoknyás papok, ez a sápadt muzsika... Ahelyett, hogy peregnének a dobok, csontot repesztve Vijjognának a sípok-dudák!

BUDA Én ott voltam, mikor Taksony úr... Én temettem el, éjféli csillagok fényes lámpája mellett... s az ijászok!... Élő nem maradt a halottvivők közül.

CSANÁD Az idők változnak, öreg.

SZOLNOK Barbár szokások! Mire való volt az emberáldozat?

CSANÁD A holt szolgák nem adtak életet a holt fejedelemnek.

KOPPÁNY Ez csecsszopó még, éretlen lágyfejű!... De te, Doboka-fia? Az ősök hite, s törvénye már néked is csak barbár szokás? Kotorékot fúrsz már te is, mint a róka, aminek több kijárója van?

CSANÁD Az ősöket tisztetem, nagyúr! De kegyetlen, véres szokásukat én már nem követem.

KOPPÁNY Figyelmezz a szómra, Csanád. Ha nyög, ha recseg-ropog is, az erdő túléli a vihart, kényes-fényes villámok cikázásait. Csak a redvese hull, amit elrágott a féreg!

A papok könyörgőéneke felerősödött, de az énekből kihallatszik Adalbert fohászokodása.

ADALBERT *Credo in Deum, patrem omnipotentem Creatorem coeli et terrae. Et in Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum nostrum ... (és magában imádkozik tovább)*

DEODÁT ... Jó okunk van nekünk is imádkozni, urak. Ha patrónusunkat elveszítenénk ...

HONT Minket hívtak ... és van már itt szerzett jogunk.

PÁZMÁN Az ám! Zsíros földjeink, jószágaink. De az éhes farkasok, az irigység, már számadásra készül!

HONT A fejedelemtől kapott kiváltságlevelünk ...

DEODÁT Nézd Koppányt... Ő legszívesebben fejünkkel együtt Somogyvár kapujára tűzné!

HERMANN Ha ő következik ...

VENCELIN Mindegy, hogy ki, csak Koppány ne! Az új vezérnek maga érdekében szüksége van kardunkra. Igen, a mi kardunkra, a maga fajtája ellen! S meglátjátok hamar, nem jóslat, amit mondtam.

GÉZA *(lassan felemeli a kezét)*

SÁMÁN Csendet! A fejedelem beszél!

Teljes csend, az ének is félbeszakad. Mindenki feszülten figyel.

GÉZA ... Itt vagy ... fiam?

ISTVÁN *(az ágy mellé térdel)* ... Atyám.

GÉZA Segíts... segítsetek. *(A vánkost, takarókat megigazítják, hogy a fejedelem fel tudjon ülni az ágyban)* ... Kevés az időm ... Hallja az ország végakaratom ... s ez legyen törvény úrnak, pórnak, aki e hazában él. Követek vigyék külföldi fejedelmek a hírt... így rendelem: halálom után, véreből való vér, Árpád vére, elsőszülöttem, fiam, István legyen a magyarok fejedelme!

KOPPÁNY A hadnagyok vezérlő botja engem illet az ősök jogszokása szerint.

GÉZA Ne szólj, Koppány! Még élek, s míg élek ... utolsó lélegzésemig a magyarok vezérlő hadnagya én vagyok. És a szavam törvény! A magyarok fejedelme István lesz, ha én az őshöz költözöm ... Esküdjetek hűséget neki!

Az idegen lovagok kardot húzva térdelnek István elé, és ezt teszi habozás nélkül Vászoly, Csanád, Szolnok és Ab a Sámuel. Ajtony kihúzza kardját, de nem hajt térdet, Koppány pedig moccsatlan áll.

ADALBERT *Consumatum est, Deo gratias!*

EXEDIOSZ Áldd meg, Uram, a te kiválasztott fiadat, s adj erőt neki terhei viseléséhez.

ASZTRIK *(Domonkossal együtt)* Ámen!

KOPPÁNY *(szinte csak maga elé)* A jött-ment, hazátlan zsoldosok meg az idegen papok nem Árpád népe ... Nincs még veszve semmi!

AJTONY Ne most! Fékezd magad nagyúr!

KOPPÁNY Mit?!... No, jó!

ISTVÁN Atyám ... én ...

GÉZA Tudom mi bánt, fiam ... s tudom, mit hagyok itt. Már alig van erőm ... A jövővel, hogy mi lesz, ne gondolj. Tedd, amit ma meg kell tenned. Őrizd a békét, amit én nálam hatalmasabb császároktól, fejedelmektől fejem meghajtása nélkül kicsikartam, szerezz nyugalmat a népnek, hogy boldoguljon már holnap.

ISTVÁN Van-e, lesz-e hozzá erőm?

GÉZA Lesz, mert kell, hogy legyen! S ha felkelnek ellened, a hited erősebb lesz majd, mint a lázadók kardvasa. Útravalóul hát csak ezt: adj hitet, eszmét a népnek, mely összefűzi és közös célokért lelkesíti... De vigyázz! Ha az eszmét, mit magad hirdetsz, tenmagad meggyalázod, vagy tűröd, hogy mások megtagadva sárbatiporják – elvész a nép, mert menthetetlenül egyedire hull... s akkor elveszel magad is!

ISTVÁN Elmémbe vésem, s megtartom akaratod atyám.

GÉZA Mondjatok rá áment, ti papok!

PAPOK Ámen! Úgy legyen! Ámen!

GÉZA ... Most még az asszony ... Sarolt, add a kezed.

SAROLT *(megfogja a haldokló kezét)* Itt vagyok én, uram!

GÉZA Fényes csillagom!... Most mindent megköszönnék, de már... Szép volt az élet... Milyen lesz odaát? Elfáradtam ... behunyom szemem. *(Kinyújtózik az ágyon, mint aki aludni készül, s meghal)*

SAROLT Ne hagyj itt uram!... Ne még! (*Az ágyra borulva Zokog*)

SÁMÁN Már halott! ... Lelkével, csapkodó szárnyú madár a felső egekbe indult!

Felhangzik a papok gyászéneke, az asszonyok sírnak.

ADALBERT *Requiem eternam dona eis Domine. Et lux perpetua luceat eis. Amen.*

ASZTRIK (*Domonkossal együtt*) *Dies et aktus nostros in sua pace disponat Dominus omnipotens. Amen.*

EXEDIOSZ Fogadd jó szívvel a te fáradt szolgálodat, Uram, s légy irgalmas a te nagyvotodban az élőkhez is, akik még itt maradtunk, most és mindörökké ... Ámen.

ISTVÁN (*csak némán keresztet vet, nem sír*)

KOPPÁNY (*a halott ágyához megy*) ... Taksony-fia Géza, magyarok nagy fejedelme, meghajtom én is fejem előtted, aki voltál ... de végakarated ellen itt a nemzet, halottas ágyad előtt nyíltan lázadok!

A térdeplők felugrálnak, zavart és döbbent mindenki.

ISTVÁN (*nagyon nyugodt*) Ország dolgában csak én szólhatok, Koppány! Csak én, e gyászos perctől kezdve – a fejedelem.

KOPPÁNY Nékem te nem vagy az!

ISTVÁN Apám akarata szerint, s a hadnagyok tanácsa majd megerősít ebben.

KOPPÁNY Sajnálak, mert csalatkozol, fiú! Maradj te csak könyveid között, vagy éld az életed, mint búgó vadgerlice az idegen asszony oldalán – megengedem! De a fejedelmi bot nem kezdedbe való. Magyarok dolga már nem a te dolgod.

GIZELLA Ne hagyd ezt! Felségárulás!

SZOLNOK (*Csanádnak*) Nézd, vér nincs az arcában. Az élő fiú fehérebb, mint a holt.

ISTVÁN ... Hallgatlak Koppány, s lásd, nyugodt vagyok. Nemcsak mint fejedelem, de úgy is, mint fiú. Dühöm szilaj ménjére zablát rakok, s tartom. És nem a félelem, a szégyen sápasztja meg arcom, hogy itt az ágya előtt – még ki sem hült a teste! – te már a koncon rágódsz, a jussra gondolsz, mint egy örmény szatócs!

KOPPÁNY (*ő is visszafogott indulattal*) ... Tisztelem fájdalmadat, csak ennek köszönd, hogy sértő szavadért véredet nem ontom!

Nagy mozgolódás, ijedt és felháborodott hangok. A papok, az idegen lovagok, udvarhölgyek csoportjából: Felségárulás! Pártütés! Gyalázat! Uram, segíts! Stb.

ISTVÁN (*felemeli kezét, s ettől csend lesz*)

KOPPÁNY A koncon? ... Az ország dolga nem juss csupán, de féltő gond annak, ki maga is Árpád magjából fakadt! És azoknak is, akik a honszerző nemzetségfők utódai!

AJTONY Igazat szólsz, nagyúr!

ISTVÁN (*felméri a helyzetet, szeretné a szakadást elkerülni, ezért az idegen lovagoknak*) ... Ti, nemes lovagok, hű alattvalók, most elbocsátalak.

GIZELLA Ne!... Ne küldd el őket! Félek, Stephanus!

ISTVÁN (*Adalbertnek*) Püspök úr, tanítványaidat vidd te is magaddal.

SAROLT Radla és Exediosz marad!

ISTVÁN Legyen, anyám, parancsod szerint. Ti maradjatok.

SAROLT (*a sámánra mutat*) És ez is itt!

A lovagok, papok és udvarhölgyek félve távoznak.

ISTVÁN Most hát magunk vagyunk ... Civódásunkat ne hallják idegen fülek, idegen országok hatalmasai ne mulassanak rajtunk, rossz hírünk ne költsék és ne szőjenek hódító terveket, azt hívnék, hogy egymást marva, már gyengék vagyunk.

VÁSZOLY Bölcs vagy, fejedelem!

ISTVÁN Várj még evvel, Vászoly... Nagybátyám, mikor meghajtotta fejét holt apám előtt, azt mondta: a magyarok dolgához nekem már nincs közöm.

KOPPÁNY Most is azt mondom!

ISTVÁN Miért?

KOPPÁNY Az ősök hitét, szokásait megtagadtad. Az új hit felkentje vagy. Imáidat már nem magyarul, de latinul mondd, idegenből jött papok között. Nemzetségedbe idegen asszonyt vettél, nem forma szerint, mint vezérlő elődeink békekötések, szövetségek pecsétjeként, de hited szerint egyedüli asszonymag, s magzatod ha lesz, csak félig lesz magyar! Kíséreted idegen, s a „hú alattvalók” nemes lovagjaid megvetik a magyart. De ha csak megvetnék! Ajándékul kapott földjeiken korbáccsal, gyilokkal kényszerítik új hitre a népet. Gyalázzák őseink szokásait, törvényeinket megvetik. Ezek egytől egyig fizetett zsoldosok, akik elhagynak téged is, hátadba szúrva kétélű kardjukat, ha más ország fejedelme gazdagabb jutalmat ígér nekik!

AJTONY Minden szó így igaz!

ISTVÁN Hányat hívtam én, mint fejedelem, ez idegen lovagok közül?

KOPPÁNY Apád hívta és tette gazdaggá őket tiltakozásunkra is, – ellenünk! Tulajdon vére ellen! Végakarata ellen ezért lázadok nyíltan, s hogy jó okom van erre, te magad is bizonyítottad: ezek neked is mind csatlósaid.

ISTVÁN Meglehet, sok igazság van szavadban, de én még nem tettem törvényt. Miért hibáztatsz hát engem a múlt már kész tényiért? Nem tettem törvényt, csak szándékom tiszta abban, hogy nem elveszíteni, de megtartani akarom ezt a népet, mely rámbízott.

KOPPÁNY Ha valóban meg akarod tartani, akkor magad akaratából, önként mondasz le arról a tisztról, mit Géza rád hagyott!

ISTVÁN Lemondani?!

GIZELLA Vigyázz, uram!

KOPPÁNY Akkor megmarad az egység magyarok között.

ISTVÁN ... Egység!... A népet nagyra tehető lehetőség, amit felkínálsz. Egység a széthúzás helyett!... De ki lenne az, aki e lehetőséggel élve az egységet – ha én lemondanék – megvalósítaná?

AJTONY Hadd szóljak én, nem Árpád vére, az osztozkodásban hát kívülálló, de az erdélyi Gyula és a magam, félország nevében.

ISTVÁN Szólj, Ajtony úr, hallgatunk.

AJTONY Az ősök jogszokása s törvény szerint Géza után a fejedelmi bot... Koppányt illeti. A holt fejedelem után ő a fejedelmi nemzetség legidősebb tagja.

SAROLT Szóljanak a papok, a leírt história és törvények tudói!

EXEDIOSZ A *seniorátus* jogszokása szerint nem apáról fiúra szállt a hatalom. E joggyakorlat alapján Koppány fellépése, igénye jogos.

RADLA De Taksony fejedelem szakítva a régi jogszokással, a *primogenitura* elve alapján már fiát, Gézát jelölte utódjául, s ezt tette Géza is fülünk hallatára. Így végakarata, István jelölése is törvényes.

AJTONY Ha akarom vemhes, ha nem akarom, nem az!

KOPPÁNY Én az ősök törvényét vallom! S ennek alapján holt nagybátyám özvegyének, Saroltnak kérem meg kezét, kit nemzetsége feleségül adhat „kisebbik urához”!

RADLA A levirátus elve szerint kötött házasságot az egyház paráznaságnak tekinti s tiltja!

EXEDIOSZ A vérfertőzés bűn, nagyúr!

KOPPÁNY Csiba te! Bántja fülem csaholásotok!

SAROLT Én soha nem leszek a te asszonyod! Inkább férjem után halok.

KOPPÁNY Asszonybeszéd! Erről nem te, de Gyula és nemzetsége dönt!

ISTVÁN ... Várjunk még evvel, bátyám! A szokás, a jog, mint minden – változik. A lényeg nem ez! *In medias res!* Te magad alkalmas vagy-e, hogy az ősök örökségét megőrizd, gyarapítsd?!

KOPPÁNY Próbát akarsz tenni? Kölyök vagy ahhoz, hogy bírám legyél!

ISTVÁN Fejemre olvastad imént római katolikus hitem, a szentegyház papjait, bajor feleségemet s az idegen lovagokat... Ha javadra lemondanék most kapott címemről s hatalmamról, előbb tudni akarom, mit akarsz adni-tenni, mely megtartja e hazát?

KOPPÁNY Én nem tagadtam meg az ősök hitét! Hadúrt vallom, hiszem, nem a keresztre feszített Krisztust és képekre festett bálványokat! ... Ha kezembe kapom a fejedelmi botot, az idegeneket kikergetem, az új hit papjait karóba húzatom, a lázadókat négybe vágatom.

AJTONY Ez egyenes beszéd!

RADLA Uram, irgalmazz!

KOPPÁNY Én megtehetem! Árpád véréből a leghatalmasabb vagyok. Somogy, a vad Bakony-vidék egyetlen intésemre felkél, s ha bent rendet teszek, kardom új hadjáratra, napnyugat felé vág. Mint a tavaszi áradat, úgy csapunk le újra, mint a fürgeteg, és Róma, a frankok birodalma, Ottó és a német hercegek, s lenn délen az arany Bizánc fizetik újra a hűbéradót, mint fizették hajdan, reszketve magyarok nyilait, harci buzogányát!

ISTVÁN ... Tavaszi áradat – mondod!... S mire leesne a hó ...

KOPPÁNY Mi lennének Európa!

ISTVÁN A tiszta hó temetetlen hullákat takarna, üszkös gerendákat, néptelen, lerombolt földvárakat. Pustoló hóviharban farkasok vonítanak, élőt nem találva ... s a népek között többé nem lenne magyar! ... Nem Koppány!... Én nem kértem a fejedelmi botot, de téged meghallgatva, már erős kézzel fogom, s nem mondok le róla! Te választhatod magadnak a halált, de ez a nép öngyilkoló kalandba nem megy utánad, mert elébe állok.

KOPPÁNY Akkor eltapos!

ISTVÁN Meglehet...

KOPPÁNY A hadnagyok tanácsa engem emel föl!

ISTVÁN A hiúság ... nagyratörő álmok, mint nehéz borok, elkábíthatnak gyenge főket, tudom ... De ha egyedül... a hadnagyok ingatag döntése, s ellenedre – megtartom, amit apámtól kaptam! ... És most mint magyarok fejedelme elbocsátalak! Ha ki veled tart, mehet!

KOPPÁNY Jól van. De tudd, a zászlót kibontom ellened s felkelek!

ISTVÁN Ha felkelsz ellenem, a lázadót négybe vágatom, a te imént kimondott ítéleted szerint!

KOPPÁNY Nem rövid életet, s nem ilyen sorsot szántam néked fiú ... De te kényszerítettél! (*Elmegy*)

Hosszú szünet, más nem mozdul.

ISTVÁN Több senki? ... Jól van!

VÁSZOLY Ez lakott hát benne!

GIZELLA Nem lehet épeszű!

ISTVÁN Hagyjátok ezt!... Még ma éjszaka van tennivalónk és már halványulnak a csillagok. Dologra hát!... Sógorom, Aba-nembéli Sámuel s te kisebbik húgom, Rika, a temetésről ti gondoskodjatok. A gyászmisést Adalbert püspök ...

RADLA Bocsáss meg, fejedelem ...

SAROLT Várj! ... Majd én. Újabb seb tudom, de ez még hátra van. Atyád végakarata az is – ezt Exediosz és Radla, a keleti és nyugati egyház főpapjai előtt ígértette meg vélem –, hogy egyházi szertartás nélkül, az ősök szokása szerint temettessem el.

ISTVÁN Mint pogány fejedelmet?!

SAROLT Úgy!

ISTVÁN De hiszen keresztény volt! Te keresztelted meg, Radla, s haláláig gyóntatópapja voltál.

RADLA Inkább bizalmasa nagyúr, mint gyóntatója. A szívében örökké pogány maradt. Csak megfontolásból, ország érdekében keresztelkedett meg, és így, bár csaló volt, én mégis feloldoztam.

EXEDIOSZ Nekem mindig mondotta volt: „Elég gazdag vagyok, hogy két istent szolgáljak!”... színből az egyiket, szívből a másikat. Végakaratait teljesítened kell, uram.

ISTVÁN Még ez is!

SAROLT Ne ítélj meg atyádat, fiam. Ő számadással már csak a maga istenének tartozik.

ISTVÁN ... Sógorom, felmentelek nehéz tisztet alól... Buda, jó öreg, te add meg néki a végtisztességet – ősi szokás szerint.

BUDA Én temettem el Taksony urat is.

ISTVÁN Tudom.

BUDA És most fiát. Magyarok két fejedelmét!... Bár volnék halott magam... Nehéz ökrös szekéren, fűággal bélelt tölgyfakoporsóban viszem Csepel szigetére. Vaksötét éjben folyóágyat ásatok, s abban temetem el.

ISTVÁN Legyen úgy!... Mindent megkapsz, szolgálkat, őrizetet az úton. De vér nem folyik a jeltelen sír fölött!

BUDA Úgy lesz uram, ahogy parancsolod.

ISTVÁN *(a sámánnak)* Meggyógyítani nem tudad, legalább sirasd el!... Vidd magaddal, Buda ... Most magam szeretnék maradni. Menj te is, Gizella ... Köszönöm, hogy a nehéz órákban mellettem voltatok, s vagytok ... Ti ketten készüljétek! *(Mindenkinek megy. István sokáig nézi a holtat, majd ...)* Nehéz örökséget hagytál rám apám! *(Letérdel, s imádkozik)* „Küldd el uram a bölcsességet a te nagy voltodnak székéről, hogy tudjam, mi légyen kedves nálad minden időben.” Ámen.

Sötét.

Negyedik kép

Idő: 998

István tábora. Nyitott sátor a veszprémi síkon. A sátor előtt csiszolatlan durva faasztal és néhány ülőalkalmatosság. Távolról kürtök felelgetnek egymásnak, dobok peregnek.

HERMANN ...Minap még itt dúltak Koppány horka portyázói, rabolva, felégetve mindent a vár alatt, de most már mi állunk itt.

CSANÁD Néhány fürkésző lovast levágtunk, csipkedjük itt-ott a szárnyakat, elővédeket... ez még nem győzelem, Hermann lovag. A horka főhada sértetlen és erős.

HERMANN Nem lesz sokáig az! Remélem!

CSANÁD Ki tudja?!

VENCELIN Az a vezér, aki nem hisz a győzelemben ...

HERMANN Fellázadt Somogy és Zala, el kell taposni őket! Ez a te dolgod Csanád, nem a siránkozás!

CSANÁD Kiket?... Ej, idegenek vagytok, hogyan is értenétek!... Nem Somogy és Zala, a magyar népek néznek itt farkasszemet, s készülnek csatára ... Nem hiszek a győzelemben? Állnék csak szemben veled!

ISTVÁN ... Ha pajzsra emeltek is a hadnagyok... Vér-Bulcsú s Botond törzse nem tartotta a pajzsot. És hány volt, aki csak színleg? ... Értelek én, Csanád. Tudom, nem a harc, a halál, nem gyávaság... Másfajta félelem az, mi markolja szívedet. Marja, markolja az enyémet is... Csak magad miatt, s mert szeretlek: a hadak legfőbb parancsolójává Vencelint teszem.

VENCELIN Köszönöm nagyúr, bizalmadat!

CSANÁD Köszönöm én is, hogy nehéz terhemet levetted. Így könnyebben vívok érted, akár halálra is.

ISTVÁN Tudom ... Nem vagyunk többen, de kevesebben sem, mint lázadó nagybátyám seregei.

VENCELIN Most egyenlők vagyunk, de a múltó idő Koppánynak érlel gyümölcsöt. Ha Kál horka hadaival csatlakozik, erőben felülkerekednek. És akkor a győző mellé áll Gyula és Ajtony részt venni az osztozkodásban, s mi végleg elveszünk. Ne késlekedjünk, nagyúr! Még ma döntő csatára kell kényszeríteni a horkát, ma még győzhetünk. A holnap már nem a miénk!

ISTVÁN A hírhozók jelentése megbízható?

VENCELIN Nincs okom szavukat kétségbe vonni... Csak egy valami emészt, súlyos gond, mely eldöntheti a harcot.

ISTVÁN Ne hallgass el semmit.

VENCELIN (*Csanádot nézi*) ... Ha a jobbszárnyon nem bontanak zászlót a besenyők ...
Vagy ha ...

CSANÁD Már mondtam, Géza-fia Istvánért mellettem vívnak a veszprémi síkon.

ISTVÁN Fúvassatok hát harci riadót, s ha elérkezik a pillanat, támadjatok! Bizodalmam
Istenben van, s a ti karotokban.

Vencelin és Csanád elmennek.

ISTVÁN ...Mit hordasz méhedben idő? Próbatevő idő! Jövő sorsunkat megszabó!... Végy
oltalmadba minket, Mária. Hozzád emelem fel nyugtalan szívem. (*Odakint
kiáltások: „Állj! Hová?” ... „Magyarok fejedelméhez!” ... „Esztergomból!”*) Mi
zaj van ott?

HERMANN ... Két pap. Az őrizők feltartják őket.

ISTVÁN Jöjjenek!

HERMANN A fejedelem látni akarja az érkezőket! Utat nekik!... Már jönnek. Domonkos
és Asztrik, püspökeid.

A két főpap belép.

ISTVÁN Farkasok közt bárányok, fegyvertelenül!

DOMONKOS Akit szeret az Úr, megtartja azt.

ASZTRIK Köszöntelek, fejedelem. Én a lélek békéjének hirdetője most rossz hír hozója
vagyok.

ISTVÁN Rossz hír? (*Felharsognak a kürtök, mély, mennydörgésszerű robaj festi alá a
sípok-dobok jelző szavát*) ... Megindultak!... Légy velünk, Uram, s légyen
minden a te akaratod szerint.

DOMONKOS Ámen.

ISTVÁN ... Rossz hír, mondod?

ASZTRIK Adalbert, Prága püspöke, tanítód s nekünk is szeretve tisztelt mesterünk, már
nem él.

ISTVÁN Nem él?

ASZTRIK Hóolvadás után, hogy a szelek felszárították az utakat, porosz földre indult vad
népek közé a kereszt nevében téríteni, és egy pogány pap gyilkos dühében a szent
püspök mellébe döfte kését.

ISTVÁN ...Kegyes, jó öreg... meghallgatott hát Isten!... Magának mindig vértanúhalált
kívánt, s ím, megadatott neki. Emlékedet megtartom, őrizzétek ti is, mert igaz volt
a hitben, emberségben.

Újra felerősödik a harci zaj.

HERMANN Már összecsaptak!

ISTVÁN Van más híred is?

ASZTRIK Tán rosszabb, mint az első ... Asszonyod holt fiút szült uram.

ISTVÁN Holtat?! ... S ő maga? Gizella?

ASZTRIK Jól van, egészséges. Meghagyta, hogy nevében köszöntselek, és hogyléte felől megnyugtassalak ... Ő bizakodó.

ISTVÁN ... Tán jobb is így... Mi várt volna rá? Korán nyílt virágra fagyos hajnalokon? ... Még nem dőlt el semmi... Azt mondtad, fiú volt?

ASZTRIK Az volt, fejedelem.

ISTVÁN Ártatlan és tiszta, még büntelen ...

ASZTRIK Fiatal vagy uram, s asszonyod is az. Lehet még fiatok.

ISTVÁN Ó, milyen gyarló az ember! S köztük én magam!... Lám, itt a síkon ma ezrek vesznek el. Én pedig! ... Bocsáss meg, Uram, a lázadónak, meghajtom fejem. Te mérsz igazságosan!

ASZTRIK Te is, nagyúr!... Magaddal szemben is. A vezérek közül, akiket ismerek, egyedül te vagy rá méltó, hogy fejedelme... király a légy e népnek!

A csatazaj újra felerősödik, most valamennyien azt figyelik.

ISTVÁN ... Látsz valamit, Hermann?

HERMANN Csak porfelhőt, uram, és örült kavarodást. Jobb lett volna tán – bár veszélyesebb – ha magunk is ott vagyunk a harcban.

ISTVÁN Nem, lovag! Vencelint tettem a hadak vezérévé. Ha mellette lennék, az ősz embert zavarnám. Szava, parancsa tétova lenne, bizonytalan. Így, tudom, határozott, kemény, s mert érzi bizalmamat, győzni akar... Én pedig – ha nehezebb is így – várok.

HERMANN De meddig? Már a pillanat is végtelen idő. A félelem, a semmit nem tudás...

ISTVÁN Ne félj! Jókora mindent megtudunk, csak ne veszítsd el fejed ... Esztergomból jössz te is, Domonkos?

DOMONKOS Én a szent hegyről, a bencés apátságból. Asztrik testvéremmel csak a Séd vizétől közös az utunk.

ISTVÁN Mi hír van ott? Építitek, mit atyám meghagyott?

DOMONKOS Az apátság temploma áll. Kicsiny igaz és dísztelen, de buzgó imánkat szerény hajlékában is meghallgatja Isten. És fohászuk érted száll az égbe, Stephanus, a te győzelmedért a pogány hadak felett.

ISTVÁN Oda nem ütöttek be portyázó pogány hadak?

DOMONKOS Láttuk: a sukorói dombokon körös-körül égtek a kunyhók, mint máglyák, őrütek, de *Mons sacer Pannoniae* sértetlen maradt. Testvéreim sárból, törmelék kövekből cellákat építettek hálóhelyekül. A hideg már nem vesz meg, esővel dacolunk és már van hol tanulni, tanítani lehet.

ISTVÁN Tanulni, s tanítani... Ha győzők itt, első utam hozzátok vezet. Nagy munka vár rátok! Ti tanítjátok, készítitek fel majd e népet, hogy a béke termését learassa!

A kürtök újra felharsognak, egetverő ujjongás hallatszik. Csak nehezen lehet kihallani a következő szövegeket: „Győztünk!” „Koppány halott!” „Áldassék Jézus!” stb.

ASZTRIK Mi történt? A kürtök mit jeleznek?

DOMONKOS Én Jézus nevét hallottam kiáltani!

ISTVÁN Nézz utána, Hermann! (*Hermann el*)

DOMONKOS ... A népet felkészíteni, megtéríteni! Nagy munkát bízol ránk, Stephanus, de ha eljő az idő, vállaljuk, mit Isten! általad parancsol.

ISTVÁN Kezdjétek ma, nem várva semmit!

HERMANN (*besiet*) Koppány halott! A pogány had menekül! Uram, a vezérek már gyülekeznek, és jelentést tenni jön az ősz Vencelin. Győztünk!

ISTVÁN Meghallgatott az ég!

HERMANN A holt Koppány vezért látásodra hozzák!... És jönnek már mind a hősök, a hű alattvalók.

Jön Vencelin, mögötte frissen vágott leveles ágakból összekötött hordozó ágyon hozzák a halott Koppányi, s főnnek mind: Szolnok, Deodát és kíséretük. A sor végén bekötözött fejjel Csanád.

VENCELIN (*István elé térdel*) Teljesítettem, mit rábízta, nagyúr! Nevedben győztem, s győztek harcosaid.

ISTVÁN ... Jutalmad illő lesz, öreg vezér, s a tiétek is. Most szűkmarkúan, de igaz szívvel csak annyit: Köszönöm! ... A horkát, a lázadó nagyúrt ki vágta le?

CSANÁD Kard-kard ellen, szemtől szembe én álltam vele.

SZOLNOK Ő volt a hős, a győző!

CSANÁD Hagy el, Szolnok! A szerencse engemet emelt föl, de tán a végzet intéseként e párviadal nyomát míg élek megőrzi homlokom.

ISTVÁN Hogy éppen te kerültél szembe vele! ...

ASZTRIK Talán Isten rendelése volt... A lázadó pogány magyart, magyar keresztény vezér döntötte le, és nem külföldről jött idegen.

ISTVÁN Hűségedet köszönöm, Csanád!... Most hallja az ország! Tudassák ispánok, papok, poroszlók, keleti gyepűktől a nyugatiig, hogy amit e holt életében maga mondott, beteljesedett! Ez ítéletem: A lázadó teste négyfelé vágassák, temetetlen száradjon el minden népek okulására. Tagjait tűzzék karóra Esztergom, Győr és Veszprém kapuján, feje tűzessék ki erdőelvi Fehérváron!

VENCELIN Ebből érthet a Gyula is.

DEODÁT Ezt érdemelted kutya! S tőlem még ezt! (*Leköpi a halottat*)

CSANÁD ... Cudar, akinek a fejére ráköptél... az Vér-Bulcsú horka maradéka, akit császárok, királyok tiszteltek!... Árpád véréből való vér. S mert holtában meggyaláztad, az eb te vagy!, (*Úgy vágja pofon Deodátot, hogy az a német lovagok közé zuhan. Azok kardot rántanak*)

ISTVÁN Le a kardot, alattvalók!

VENCELIN Nagyúr! Deodát érted harcolt ma a síkon, s ha tőröd, hogy a magyarok így fizessenek ...

ISTVÁN Én fizetek a szolgálatért! És Deodát megkapja jutalmát. De amit Csanád tett, megtette volna mindenik magyar. Az becsület dolga volt!

VENCELIN S az becsület, uram, hogy Csanád még tegnap is, a döntő csata előtt, találkozott a holttal s vele alkudozott?

ISTVÁN Te, Koppánnyal?

VENCELIN A besenyők száznagya megsúgta nekem! Ezért emésztett gond, félelem, hogy a harcban ...

ISTVÁN Igaz ez, Csanád?!

CSANÁD Így igaz, uram. Beszéltem veled.

ISTVÁN Miről?

CSANÁD Miről? ... Hogy nézzek körül ebben a hazában. Legjobb földjeink idegen lovagok marháját hizlalják, a miénk meg sovány a száraz avaron, zombékos mocsáron, mert nekünk már csak ez maradt. Hogy a nyugati gyepük mentén Vencelin birtokán, vagy Pázmán s Hont földjein lehetnék magam is hatalmas úr! Hiszen a papokkal magát körülvevő újhítű fejedelem, István, nekem semmit sem ígért... Ilyenekről beszéltünk, nagyúr!

ISTVÁN A harcban mégis...

CSANÁD Csak őt kerestem!

ISTVÁN És levágtad!

CSANÁD ... Ha én mellé állok, itt, ezen a helyen most Koppány fejedelem oszt jutalmakat, hirdet ítéletet! *(A német lovagokra mutat)* Ezek karón lógnának, hollók vájnak ki szemük. Halálra köveznék papjaidat, és nem *Tedeum* zengne harangok kondulásában, de sámánok pogány dala hirdetné bukásodat.

ISTVÁN És a te jutalmad?

CSANÁD A hadak legfőbb vezére lennék és számolhatatlanul gazdag!

ISTVÁN ... Mégis megölted.

CSANÁD Meg!... S a besenyőt is a saját kezemmel, aki követem volt Koppánynál és fülbesúgó bajor Vencelinnél!

ISTVÁN Magad haszna ellen ... Miért?

CSANÁD Ezt éppen te nem értenéd?! ... Ott voltam, s hallottad te is Koppány nemzetpusztító, öngyilkos álmait. Hiszen emiatt gyűjtöttél ellene hadat... Hát azt gondolod, hogy csak magad vagy magyar, aki e népért aggódik, s gondol a holnappal is?

ISTVÁN Ó, Csanád!... Te győztél ma itt, nem én!... A lázadót vigyétek, s menjetek ti is.

Koppányt elviszik, a vezérek és a két főpap elmegy.

VENCELIN S a többi lázadó?

ISTVÁN Aki hódol, s leteszi a fegyvert, annak kegyelem.

VENCELIN A vezéreknek is?

ISTVÁN Mindenkinek!... Ne hulljon több vér. Csak annak vesszen feje, aki nem hajtja meg.

VENCELIN Legyen akaratod szerint. *(Elmegy)*

ISTVÁN ... Jó lesz így, Csanád?

CSANÁD Jó lesz, fejedelem.

ISTVÁN A hadaim vezére te leszel. Késő ajándék, tudom ...

CSANÁD Ne parancsold, hogy elfogadjam, uram.

ISTVÁN Nem akarod?

CSANÁD Olyan világ jön itt... német világ! – amit nem szívelek. Kötozködo szavammal

csak utadba állnék. Engedj magam útjára ... én itt...

ISTVÁN Hová?

CSANÁD Le délnek, Marosvize mellé.

ISTVÁN Ajtonyhoz?

CSANÁD ... Magyarok közé ... A nagyúr régóta hív, szeretne vezérének, és én katona vagyok.

ISTVÁN Menj hát, Csanád ... Megértelek! Lehet, hogy ...

CSANÁD Köszönöm, nagyúr! És ha úgy adódik, tudod, hogy hol keress.

ISTVÁN Isten áldjon!... És ne feledd: szeretlek.

Sötét.

Ötödik kép

Idő: 1000

Esztergom, kápolna a palotában. István térdeplő zsámolyán imádkozik, a térdeplőn egyszerű kálvária.

GIZELLA (*egyedül jön*) ... Stephanus.

ISTVÁN Gizella!... Hát már ébren vagy te is?

GIZELLA Ébren? ... A nap magasan jár, uram. Rég elmúlt a reggeliző idő.

ISTVÁN Igazán?

GIZELLA Aggódtam érted, de ha tudom ... bocsáss meg, hogy imádban zavartalak.

ISTVÁN Nem imádkoztam.

GIZELLA Nem?

ISTVÁN Tudod, furcsa ez ... erről még gyóntatom előtt is hallgatok. A megtanult fohással hajtom meg térdemet, s kevés idő után azon kapom magam, hogy szabadon, magam szavával beszélgetek az Éggel.

GIZELLA ... Miért nem osztod meg velem is gondjaid?

ISTVÁN Szomorú így is a szemed. És ha a mosoly végleg elköltözne szép arcodról, avval magamat gyengíteném.

GIZELLA Félek itt, uram.

ISTVÁN Félsz? ... Kitől?

GIZELLA ... Magyarjaidtól. Oly vadak! Parázsló szemükben én nem a te asszonyod, de idegen vagyok.

ISTVÁN Nyakasok s bárdolatlanok igaz, de tiszták s nyíltszívűek. Alantas cselszövésben – mint finom mosolyú lovagjaim – járatlanok.

GIZELLA De dacolnak veled. A fejedelem te vagy, tordai sószállítmányodat, mit a Marosvizén úsztatsz, megvámolja Ajtony, mint a kalmárokét. Hogyan is tűrheted?

ISTVÁN Jogával él, ha velem szemben is.

GIZELLA Nem értem, és nem értek semmit itt! ... És egyedül vagyok.

ISTVÁN Egyedül?

GIZELLA És tétlenül!... Igen!... Akiket szerettem, s akik szerettek, már nincsenek itt. A jó

Adalbert, kinek tiszteletére templomot építenek akarod szerint, már három éve halott. A kedves Radla Regensburgba ment. Asztrik a Vashegy alatt, Pécsváradon, Domonkos a bencések között az apátságban, a Pannon-dombokon ...

ISTVÁN Ide várom őket, már itt kéne lenniük ... Azt gondoltam, ha mellettem vagy, ha melletted vagyok ...

GIZELLA Számomra alig van időd... Ne szemrehányásnak vedd szavam, hiszen megértem én. A te dolgod nem az, hogy finom dalokkal hölgyeknek udvarolj, de olykor ...

ASZTRIK (*jön Domonkossal, s mögöttük Vázó, az író-pap*) Dicsértessék Jézus.

DOMONKOS Köszöntlek fejedelem, s téged, kedves asszonyom.

ISTVÁN Hozott Isten! Már türelmetlenül vártuk érkezéseteket. Mi jó hírt hoztok, beszélj te előbb, Asztrik!

ASZTRIK Az új apátság falai nőnek Pécsváradon. Ügyesek a német s olasz mesterek, a kőfaragók.

ISTVÁN Ládd, tudsz te örömet szerezni híreiddel is.

ASZTRIK Örülök én is minden felrakott kőnek, de örömöm nem tiszta, felhőtelen. Az ott élő nép konok, nyíltan már nem lázad ellened, de a hordásra kirendelt szekereknek gyakran kereke törik, lesántulnak az ökrök, s kő, fa így ritkán érkezik. És mióta az egyik mester hátába fúródott nyílvevesszőtől bukott le a falról, a többiek félnek, s félnek testvéreim is, akik a mestereknek segítenek.

ISTVÁN (*Vázának*) Te írd és szóval is jelentsd Aba hadnagynak, hadaim vezérének: Tüstint kétszáz szabad vitézt adományozunk új apátságunknak azért, hogy a „kolostort fegyveres kézzel védelmezzék, hogyha netán valamely lázongás támadna”.

ASZTRIK Máris teljesítetted kérésemet, uram.

ISTVÁN Ott délen még nehéz munka vár. Ha gondotok lenne, hozzám forduljatok vagy a Szent Márton kolostor apátságához. Hisz ti már erősek, s gazdagok vagytok, Domonkos.

DOMONKOS Bőkezű gondoskodásod miatt már nem szenvedünk semmiben hiányt, bár igaz, zúgolódik úr és pór egyaránt a kivetett adó miatt.

ISTVÁN Hadd zúgolódjanak!... Akinek Isten tízet adott, adjon belőle egyet Isten egyházának ... Az én kezemben van a kard, a hatalom. De ti, a magatok fegyverével tanítsátok meg a népet új módon dolgozni, gondolkozni!... A honszerzés után hazát teremteni.

DOMONKOS Oficinánkban már tanulnak fiatal magyarok vasból ekét, sarlót kovácsolni. Követ faragni, forgó korongon edényeket, fazekat készíteni. Állatok bőrét megmunkálni, kelmét szőni. Agyagból építőkövet égetni, szekeret, hordót, halászó ladikot csinálni. És mestereink dicsérik a tanítványok kezét.

ISTVÁN Ha nem győznének magatok a munkát, a nyugati nemzetekből kell újabb tanítómestereket hívni és azok a ti szavatokra bizalommal jönnek. És én biztonságukra vigyázok, mint ahogy őrizlek, s támogatlak titeket is ... Mert nem a harc, hódító hadjáratok tartanak meg minket Európa szívében, de az, ha városok épülnek, templomok köré falvak, s hitünk, kultúránk hasonló lesz a művelt népekéhez.

ASZTRIK Bölcsen mondd, uram. A megmaradás útja, hogy bár szabadon, de beleépülünk a Krisztus hitét valló Európa közösségébe.

ISTVÁN Így igaz!... Amit a mesterségek tanításáról mondtál, örömet szerzett nekünk. De vigyázzatok, ne feledjétek fogékony szellemek csiszolását sem. Mert lélek és test, kétkezi munka és a szellem virágzása teremthet egyénben, népben harmóniát...

Vannak újabb tanítványaid?

DOMONKOS Jobbára pórnépek fiai, dacos ifjak, kik megtagadva uruk parancsait, korbács, botozás előtt menekülve döngetik ajtónkat menedéket remélve.

ISTVÁN Nyissátok meg előttük a kaput.

ASZTRIK Ha minden urával dacoló szolganép ...

ISTVÁN Ne folytasd, Asztrik! Nem az engedetlenséget bátorítom.

ASZTRIK Aki urától megszökik, annak szívében a lázadás tüze ég!

ISTVÁN Vagy ember voltának tán ösztönös felismerése! A lecsapó korbács olykor nem repeszt-e bőrt az ártatlan arcán? ... Az ilyen, megbántott, érzékeny lelkek jó katonái lesznek Krisztusnak. Tőlük ne féljete!

DOMONKOS Legyen, ahogy kívánod, uram.

GIZELLA Stephanusom, ha én is ...

ISTVÁN Te? Mit?

GIZELLA Ha megtehetném!... Istenem segíts!... Bajor hazámban – a zárdában még – nemes hölgybarátaimmal, s nővéreimmal, kik Krisztusnak jegyesei... mi varrtuk, hímeztük a templomok díszzeit. Miseruhákat, szent zászlókat, oltárterítőket nemes anyagból ezüst-arany szállal díszítve mind, s mennyire szerettem! ... Miért ne tehetném itt is, segítve nagy terveidet, s nemes foglalatosságot találva magamnak is!

ISTVÁN Nemcsak feleség, de társ is! Szép szőke kedvesem, atyámat áldom haló porában is, hogy menyének téged választott. Meglesz, Gizellám!

GIZELLA Segíthetek? ... Segítesz?

ISTVÁN Igen!... Anyám görög kolostora mellett a római egyház számára új apácakolostort építtetek.

GIZELLA Ó, Stephanus, boldog vagyok!

ISTVÁN (*Vázónak*) Te írd! Tervezet: A veszprém-völgyi Szűz Mária tiszteletére építendő központi apácakolostor kilenc falut kapjon, kétszáz szolgacsaláddal és a Csepel-sziget alatt húzódó dunai rév teljes jövedelmét. Ezekon felül, udvari gazdaságom kétszáz aranydukátokkal segítse az építkezést megindítani... A mondott tervezetet tartalma szerint egészítsd ki, annak illő formát adva, s letisztázva mutasd meg nekünk, hogy pecsétünkkel hitelesíthessük. Köszönöm munkádat, atyám. (*Vázó el*) ... És most, amiért mindkettőtöket hívattalak!

DOMONKOS Hallgatjuk szavad, fejedelem!

ISTVÁN Lám!... Te mintha megértenéd titkos gondolatom ... „Fejedelem” – mondod!

DOMONKOS Az vagy, jó uram ... de ha tán megbántottalak ...

ISTVÁN Nem, Domonkos, dehogy! Valóban az vagyok. Választott, s harcban is kivívott fejedelme e népnek. És hatalmamot országomban nem csorbítja, kisebbíti az sem, ha egyszerűen csak nevemen szólítanak. Én nem vagyok hiú ... erre nem! ... De a keresztény, művelt nyugat király-császárainak és Róma püspökének, a szentatyának is kifinomult, kényes a hallása. A „fejedelem” – szónak az ő számukra barbár íze, vad, pogány csengése van.

GIZELLA Hogy így igaz, Stephanusom!... Ó, ha tudnád, mit éltem át, amikor a követek magyarok leendő fejedelme számára feleségül kértek!... Ha nincs ott Adalbert, s eskü alatt nem bizonyítja Regensburg püspökével, hogy te már nem iszol vért emberkoponyából pogány áldozásokon, talán rettegésemben előltem volna magam, vagy eszemet veszttem az irtózatból, szörnyű híretek miatt!

ISTVÁN Szegénykém!

ASZTRIK A nyugati gyepükön túl, ostorozva a népet bűnei miatt, a keresztény papok a magyarokat emlegetik, mondván: Ha nem tisztultok meg bűneitektől, Isten a pogány magyarok hadait küldi újra rátok, büntetéseként!

ISTVÁN Még a papok is!... Annak az egyháznak szolgálói, melynek mi itt építői szeretnénk lenni! Akkor mit híresztelnek rólunk ellenségeink?

ASZTRIK Uram ... Németföldről jött testvéreim szerint Ottó császár szívesen küldene koronát neked, királynak, testvéreinek ismerve el.

ISTVÁN Követek útján Bazileiosz, a kelet-római császár is felajánlotta ezt... de nem! Az ország, s a magam szabadságát nem adom; sem német császárnak, sem Bizáncnak nem leszek hűbérese. Térdet nem hajtok földi hatalmaknak, csak Istenemnek ... Ezért te Asztrik, a német püspök, Itáliából hozz nekem koronát, Rómából. A Frankhon szülte pápától, Szilvesztertől.

GIZELLA A pápától koronát?

ISTVÁN Igen. Koronát és teljes felhatalmazást egyházszerzésre. Mondd meg, így üzenem: a nyugat-római latin egyház mellett kötelezem el magamat, s országomat, elismerve Krisztus földi helytartójának a római egyház fejét.

DOMONKOS Ó, uram, e pillanattól kezdve új történelmét írja ez a nép!

ISTVÁN És még ezt: olasz, német, francia papok, a keresztény világ felkentjei hirdessék Európa-szerte, a magyaroknak keresztény királya, a római egyház részét alkotó püspökségei lesznek, s királynak, egyháznak az isteni béke megtartása lesz legfőbb feladata. A keresztényi szeretet, testvériség megvalósítása, Isten dicsőségére. Ezért a magyart ne gyalázzák többé, nevünkkel ne fenyegetsenek esendő, tudatlan lelkeket, síró gyermekeket!... Ezt, ezeket kéri magyar Stephanus... Menj Asztrik, végezd mit kértem, s rád bízom!

ASZTRIK Királyom!... Köszönöm, hogy követed lehetek, hogy engem választottál... Áldjon, segítsen Isten! ... Sietek!

ISTVÁN Áldjon meg téged is. Bízom benned! Nemcsak magamért! (*Asztrik el*)

GIZELLA ... *Stephanus rex!* Én, uram!

DOMONKOS ... Ha Ajtony, a lázadó Gyula és a pogány nemzetfő hadnagyok...

ISTVÁN Te félsz, püspök?

DOMONKOS Félek, uram!... Nem a harctól, halni én kész vagyok hitemért. De ha téged elveszítenek ... magyarok csillaga lehull az égről, s e nép századokra vagy tán örökre sötétségbe vész.

ISTVÁN Kishitű vagy!... Hát nem érzed? A gyöngye szellőtől a fák levelei már új eszmék szavát susogják. Új vetések zsenge csírája rögeket porlaszt, mozog a föld... Én vagy más?! Már nem lehet, nem tudunk úgy élni, mint az ősök. Tennünk kell, amit hitünk parancsol, erőnk szerint. Ez a dolgunk!

A szín elsötétül és ...

Függöny

MÁSODIK FELVONÁS

Első kép

Idő: 1003

Ajtony tábora az erdő szélén. Elöl halványan pislákoló tábortűz mellett néhány kimerült harcos hever. A Sámán halkán pergeti a dobot, s szinte csak magának mondja a dalt.

„Hej regő rejtem, rég volt rég időben
Csillagúton jártak, sas-szárnyon az ősök.
Aranyos kantárért, táltos paripáért
Füvet, vizet vettek
Kárpát koszorúzta, széles zöld mezőkre
Duna-Tisza tájra bé-letelepedtek.”

Belép Ajtony kíséretével. Embereit csendre inti és hallgatja az éneket.

„Hej regő rejtem, rég volt rég időben
Árpádnak sarjai, bátor fejedelem-fiak
Vér-Bulcsú, Lél, Botond tengerekig mentek
Nap-nyugati népek
Térdüket meghajtva, zsolozsmázva féltek:
Magyarok nyilától ments meg Uram minket!

Hej regő rejtem, nem is rég időben
Vajk aranykoronáért elárulta népét
Felnégyelt, keréketötört deli leventéket,
Papjai ékköves palástban
Mákonyos szavakkal a viszályt szították,
S a magyar, ha dacolt, átokkal sújtották!

Hej, regő rejtem, Hadúr küldte végre ...
Hadúr küldte végre ...”

AJTONY Miért nem folytatod, táltos?

SÁMÁN Most szövöm a dalt, nagyúr, de a tegnapi s mai véres harcok után, fáradt testem-lelkem. Ha nem vernék ujjaim a dobot, égő szemem becsukódna, s úgy dőlnék el a zsarátnok mellett, mint kimerült harcosaid.

AJTONY Nehéz napok voltak, és nincsen vége még. Az idő most nem naphoz, csillagok járásához igazodik. Győzelem vagy halál szabja ki végét.

SÁMÁN Lásd nagyúr, én ezért nem alhatom ... Hajnalban, ha újra felsorakozunk és végső gyilkos birokra indulnak a hadak, én majd ez új dallal szítom a tüzet, forralom a vért harcosaidban.

AJTONY Támaszd életre a halottakat is, a gyengéknek adj erőt!

SÁMÁN A holnap a tiéd ... Te győzol holnap a csatán, s meglásd, büszke sasmadarad az álnok Csanád szívét tépi majd, mire n fényes nap túljut a delelőn.

AJTONY Ha igazat szólsz is... csak fülemnek hízeleg szavad. Jóslatod mézíze keserűvé válik értelme szerint, mire szívemig ér... Hogy éppen ő! Elárult, megcsalt! Pedig mennyire szerettem!

SÁMÁN Ne gondoldj vele... Hidd meg, az újhítú hadnagyot – aki királynak szóllíttatja magát! – nem segítik már az ősök istenei.

AJTONY Mit bánom én címét, titulását! Hatalmát, elsőségét c hazában nem vitatom. Ő Árpád vére, s mint egykor Árpádot Ond – kinek eleven sarja vagyok! –, elismerem én is Istvánt uramnak. Elismerem magam akaratóból, önként, de csak addig, amíg ő is megtartja az ősök kötötte törvényt!

SÁMÁN Ő megtagadta!

AJTONY Meg! Nem én vagyok hát hitszegő, lázadó!... *(Kíséretéhez)* Ti ketten ott! Vigyázzátok meg az öröket: ébren vannak-e parancsolat szerint? Szikra nem pattant-e pislogó tüzekből élelmet hordó szekerek közé, lovak szénájában? De vigyázzatok! Az alvók álmát ne zavarjátok, harcosaim hadd gyűjtsék az erőt... Ti ketten ugyanezt tegyétek a másik táborban, túl az erdön, s ti ketten Oroszlámos alatt. A vezéreknek meghagyom: napkelte után az én kürtöm ad jelet s akkor... Na, menjetek!... És te! Vágtass az Alsó-Duna felé! Kémleld, jön-e már, s ha jön Sámuel cár bolgárjaival, mutasd nekik sürgetve az utat! Menj *(Újra a sámánhoz)* ... Nem! Nem én keltem fel ellene, de ő támadott reám!

SÁMÁN Gazdag és hatalmas vagy, nagyúr. A Tisza-Maros vidék le az Al-Dunáig mind a te birtokod. És a Rómából jött újhítú papok éhe, bendője feneketlen, uram. Nékik a levágott Koppány, az elűzött Kál horka földjének tizede, Lél és Botond népének adója is kevés.

AJTONY Hát hizlalja őket a magáéból István!

SÁMÁN Nem olyan bolond! Elveszi másét, abból adakozik ... Múlt őszön is – emlékezz csak hogy az erdélyi Gyula csatát veszett ellene, s a lengyelek országába menekült, Erdély sója, aranya, mérhetetlen kincse, kapzsi papok csűrét, pincéjét tömi. De nekik ez is kevés. Ellened tüzelik a királyt, hogy majd a tiédből is megkaparinthassák részüket.

AJTONY Ez a torkukra forr!

SÁMÁN Legyen úgy, szavaid szerint... *(Újra pergeti a dobot és suttogva bár, de sürgeti a nagyurat)* Bocsáss meg, uram, talán pihenj le te is, mint harcosaid. De én már hallom megidézett szellemek szavát, hagyj magamra most.

AJTONY Nem zavarlak hát... Énekeld, dicsérd a harcot s az én győzelmemet! Ti jöjjetek velem, majd pihenünk a győzelem után! *(Elmegy kíséretével)*

SÁMÁN „Hej, regő rejtem, Hadúr küldte végre
Ond ük-unokáját, törzsfő Ajtony vezért,
Emes, Ős-Turul, szépröptű nagy madár
Hozzátok kiáltok!
Jöjjetek segíteni, kik hitük megtartották
Sárba taposni az árulót, s keresztény hadát!

Hej, regő rejtem, a győzelem után lobogva
Sziszeg újra a láng, kövek, vizek mellett...”

Az ének alatt halkán belopakodnak Csanád és katonái, s az egyik hátidről átfogja szorongatva a sámán nyakát.

KATONA Szót se, mert örökre elnémítalak!

A katonák eközben leöldösik Ajtony alvó harcosait.

CSANÁD Ezt hagyd élni! De hangos szót ne szólj, jelet ne adj, A dobot verd tovább! (*A sámán újra dobol*) Ti folytassátok némán! Mint a kísértetek! Menjetek!... És mind, ti többiek!

Újabb harcosok jönnek, lopakodva előre szegezett kopjával, karddal. Az erdőben eltűnnek s ott iszonyú öldöklés folyik.

Hol, merre van a nagyúr?

SÁMÁN (*bizonytalanul int arra, amerre Ajtony távozott*) Vigyázza az alvók álmát.

CSANÁD ... Talán inkább a halottakét!

SÁMÁN Ó, rémséges átok! Ez a véres munka, orozva gyilkolás, nem rád vall, Csanádi Ez nem magyar szokás! Idegen szellemek súgták ezt neked!... Hol a hős, ki Koppánnal szemtől-szembe vívott? Most surranó éjféli gyilkos! Már nem vagy ugyanaz! Csak árnyéka magadnak!

CSANÁD (*a katonának, aki a sámánra emeli kardját*) Hagyd! Menj lopózva, mint a hiúz, s ne ennek, de a nagyúrnak vágd le a fejét! (*A katona elmege*) ...Meglehet, igazad van... A fárasztó, öldöklő napok után, mely győzelmet nem hozott sem Ajtonynak, sem nekem, pihenni hajtottam le fejem, s verítékben fürödve furcsa álmot láttam. A jelenés biztatott, hogy így és most, az éj leple alatt, váratlanul támadva, legyőzhetem Ajtonyt. Hittem szavának, s ha beigazolódik jóslata, hálából kolostort építék az Ég urának Oroszlámos alatt, azon a helyen, ahol leverte és szólt nekem az álom.

SÁMÁN Hiába próbálsz megcsalni önmagad. A kőből vert falak, s a harang kondulása az álnokság diadalát hirdetik majd, s a te szégyenedet, Doboka-fia.

CSANÁD Ha nem mondd nyíltan a szemembe, ezt akkor is tudom. Érzem ... itt belül!... Lásd, a harcban, hadakozásban ez az iszonytató! Tán nem is a halál, a félelem, hogy lovamról holtan magam is a semmibe bukhatom... de az, hogy olyas dolgot teszek, mit békeidőn, józan fővel elképzelni sem bírok. Hogy magából kifordulva, önmagát veszi el az ember... Nem, hiába dalolod te is, a harcnak szépsége nincs, csak a hősi énekekben, időben már az öldöklés után ... Az életedet meghagyom, sámán! Hirdesd szégyenedet, az öldöklő harcokat, de úgy, hogy borzadjanak a népek! Öldöklő kezük egymásra ne emeljék, mint ahogy e tébolyult, gyilkos éjszaka után, megoldom én is övemet, s kardot kezembe többé nem veszek. Éljen hát!

SÁMÁN Nagylelkűségedet majd megköszöni uram ... ha megköszöni.

CSANÁD Meglehet, hogy urad már nem él.

SÁMÁN Ő él, érzem.

CSANÁD Farkasaim alvóknak, ébereknek kopjával, karddal verik át a szívét, kit hogyan találhatnak.

SÁMÁN Vászoly hadnagynak is?

CSANÁD Én Ajtonyról beszélek, oktalan! Uradról, akinek dicsőségéről mondtál hazug éneket az imént!

SÁMÁN Szolgáltam hittel, de ő nem volt uram.

CSANÁD Nem?!... Hát ki vagy? ... Mutasd az arcod, hadd lássalak! ... No lám! Ismerlek már!... Te Vászoly hadnagy kísérője voltál azon az éjszakán, mikor Géza, a nagy fejedelem utolszor tett törvényt.

SÁMÁN Az vagyok. A nagyasszony parancsára az ősök szokása szerint én sirattam el.

CSANÁD Vászoly a király táborában ... te meg itt? ... Tán urad küldött? A papját előre?! ... Ki érti ezt?

SÁMÁN Szöktem tőle, s így, ha meghagytad is, ő jog szerint elveheti életem.

CSANÁD Szeretted, becsült... hát, akkor miért? Miért hagytad el?

SÁMÁN Miért?... Itt a „fekete magyarok” között – mert Ajtony nemzetségét s népét e csúf szóval illetik az idegen lovagok ott fenn a palotában, hogy szakadna ki nyelvük! – itt még élhettem hitem szerint... Ünnepeken áldozhattam kutaknál, köveknél, forrás vize mellett... itt még mondhattam a regét, halló-értő füleknek az ősök szokásáról, hadnagyok, leventék dicső tetteiről. Mesét Csodafiú szarvasról, Halhatatlanságot kereső királyfiról, Égbenyúló fáról, Táltosversenyről!... Könnyű kábulatban, a szent varázslat állapotában szóttem új dalokat is, miket előttem még nem mondott ki száj ... De vége már! E vérszagtól bűzös éjszaka utált, talán soha és sehol nem hangzik fel szabadon a sámánének az ősökfoglalta hazában!... És még te várod, hogy nyomorú életemért köszönetét mondjak?

CSANÁD Nem vártam köszönetét. Az életedet anélkül adtam ... talán vesztetre, jó hírem ellen.

Kint kürtszó hallik, zavart kiáltozás.

SÁMÁN Ez mit jelent?

CSANÁD Hát tudom én?!... A vértől részegen tán megháborodott egyik jeladóm, s felverve az alvókat, a tábort, álom sugallta' tervem összedönti. De kerékbe töretem, alaktalan sárpéppé tapostatom, meghajszolt ménest üzve át a testén, ha kezembe kapom!

KATONA *(akit az imént küldött el Csanád, üvöltve, rohamba jön)* Uram! Uram! A nagyúr halott!

CSANÁD Ajtony?

KATONA Ó, uram! A nagyúr, aki ellen két napok óta vívjuk a csatát. Már halott!

CSANÁD Te kezedtől?

KATONA Nem, vezér! A dicsőség nem harcosnak jutott... Mikor Ajtony hírt kapott, hogy nemcsak itt, de minden táborában «Ivó harcosait öljük, s hadának felét – vagy tán többet is – elvesztette már, és reménye nincs, menekült. Lová tán gödörbe lépve botlott, a nagyúr előrezuhant s egy vastag törzsű tölgyön szétloccsantotta fejét... Kiadta lelkét azon pillanatban ... Ezért fúvattam meg a kürtöt... s hallod? ... már felelnek rá a győzelem szavával mindenfelől a mieink!

CSANÁD ... Nem csalt hát meg a jelenés, az álom! De én is megtartom, mit megfogadtam ... Te menj, s jelentsd a hírt a királynak! És mondd, hogy a vezérekkel együtt ide várja Csanád. Menj! *(A katona el)*

SÁMÁN ... Halott a nagyúr!... Szégyenpírban lángol reggel majd a Nap, s megáll az égen! ... Nincs már senki, ki ne hódolt volna!

CSANÁD Győzelmét jósoldad, sámán, de lásd, a keresztény Isten erősebb, mint az ősök

istene.

SÁMÁN Isten ez is, az is! Kit asszony szült, hisz ebben vagy abban. Mert az emberfia, amilyen dőre, gyenge, nem lehet meg hit, istenek nélkül! De melyik isten az igazi? !... Mért nem egymás között, ott fenn az égben döntik el a harcot, s miért itt a földön gyilkolják egymást az ő nevükben, élni és szeretni akaró; de rövidre szabott életű embermilliók?!... (*Újra pergetni kezdi a dobót*) ... Lásd, Doboka-fia, ha villám sújt agyon, vagy c pillanatban megnyílik lábam alatt a föld, kimondom akkor is: én többé már nem hiszek! ... Ha felkél, zuhanjon ránk lángolva a Nap, s ha mi nem leszünk, meghalnak az istenek is!... Ne szólj Figyelj!... Már nem én beszélek! (*Mondja az éneket*)

„Testvér testvérré
gyilkolva tör,
Unokák láncá
széthull lazán;
bárd-kor, kard-kor
pajzsok bédülnek,
fergeteg-kor, farkas-kor,
fuvall a világvég;
nincs irgalom többé
egymást iránt...”

CSANÁD Hallgass! Ne mondd tovább!... Dalod iszonyatos! SÁMÁN ... Vége már!... Az utolsó dalom volt ez, vezér. S ha élek még ... legyen, de dalt többé én már nem dalolok.

Kinn újabb kürtszó.

CSANÁD A király jön!... Húzódj félre most!

A testőrök és a fáklyás kíséret után megjelenik István. Kíséretében van Vászoly, Ab a Sámuel, Szolnok., Hermann, Tibold, Asztrik és a katonák.

ISTVÁN ... Hírnököd s a kürtök rivallgó hangja győzelmedet jelentették, Csanád. S hogy hívtál, sietve jöttem, s köszöntelek. CSANÁD ... Királyom ... (*Letérdel*)

ISTVÁN Kezemben te vagy a kard, s míg az vagy: sem külső, sem belső ellenség életünk, hitünk, trónunk meg nem döntheti!

CSANÁD Ajtony... a nagyúr halott... Zászlaja – mit egykor Árpád mellett Ond keze tartóé – eltörve, sárba taposva már ... Harcosai közül, ki felneszelt futva fut, de a többi! ... Ne nézz körül, uram! Az erdőben mindenütt komor fák tövét nem avar, s bozót, de „fekete magyarok” hullája fedi, vérüktől iszamós a föld ... Én tiszttem bevégeztem. Most a hatalom jelvényét, mit kezembe adtál: a vezéri pálcát... kardommal együtt lábad elé teszem! (*Leoldja a kardját és a pálcával együtt leteszi*)

ISTVÁN Kardjától válik meg a győztes vezér?

CSANÁD Ó, uram! Milyen győzelem ez?!... Krisztus öt sebére kérlek, ments fel engem! Nem győző, de védtelen alvók gyilkosa térdel előtted, aki minden öldöklő harctól, s már önmagától is undorodik... Én kezembe gyilkoló vasat többé nem veszek, s ha nzavam szegem, száradjon el karom!

ASZTRIK Fiam ... cselvetésedet tán az Ég sugallta. Nyugtasd meg háborgó lelkedet, s

békülj meg önmagaddal... Én e „bűnök” alól mint az Úr szolgája a kereszt nevében feloldalak.

ISTVÁN Éltünk, sorsunk folyásának Isten szab irányt, s kezében valamennyien – gyarló kis porszemek – csak eszközök vagyunk. Ki jónak, ki rossznak eszköze ... Te szerencsés vagy, Csanád. Nehéz terhekkkel, fájó próbák után, hitem szerint te boldognak mondhatod magad ... De kívánságodra – nehéz szívvel bár – én tiszteld alól felmentelek.

CSANÁD Te mindig megértettél engem ... köszönöm, uram.

ISTVÁN Értem, s érzem is fájdalmadat!... Ajtony birodalmának egy részét néked adom, majd legyen fiaidé. Más részén, mint Ispánom, nevemben kormányozol. Az elhalt nagyúr erődje: Marosvár, ez órától kezdve nevedről neveztesse!... Éljen ott, építs, taníts, magadnak békeidőn is jó hírt szerezve. ... És így rendeljük törvény szavával: e gazdag vidék népét, mely nyelvünket beszéli, vér a vérünkből, senki „feketének” ne nevezze többé!

CSANÁD Köszönöm, királyom!

ABA SÁMUEL ... Az ország már egyedül tiéd, uram. A lázadó Koppánynak kifehéredtek már csontjai a négy kapu fölött! A huzakodó, engedetlen Gyula, Erdély nagyura most lengyel földön tengeti életét, s búslakodik ...

HERMANN Rosszul mondod, Aبا hadnagy! Boleszláv udvarában dőzsöl, és részeg fővel hódító álmait szövi. Asszonya pedig kit kegyes szívvel a legyőzött ellenség után engedte királyom bántatlanul! – önti kupájába a bort és duruzsoló szirénszavával biztatja bosszúra, új háborúra ellened, ellenünk.

SZOLNOK A néember! Nem ura után, de föld alá kellett volna küldeni, még írmagját is kiirtani! Én így tettem volna helyedben, király!

ISTVÁN Nem vagy helyemben, Szolnok. S tettemért csak magamnak és Istenemnek tartozom számadással.

SZOLNOK Bocsáss meg, uram.

ABA SÁMUEL Koppány s erdőelvi Gyula után már Ajtony sem dacol akaratom ellen. Az ősök foglalta hazában egyedül te rendelkezel, tiéd minden hatalom, s nincs ki ellened szegülhet fegyveresen.

VÁSZOLY ... Egy szót engedj meg... király.

ISTVÁN Ha te szólsz Vászoly, mindig örömmel hallgatunk.

VÁSZOLY Félek, király, hogy most csalatkozol.

ISTVÁN Király?

VÁSZOLY Így szólítalak, ha megengeded!

ISTVÁN Beszélj.

VÁSZOLY Hogy Csanádot megjutalmaztad ... magam is örülök. De ...

ISTVÁN De? ... Akkor miért a „de”?!

VÁSZOLY Ajtony fiai élnek ...

TIBOLD Ha nem vesztek oda ezen az éjszakán!

VÁSZOLY Mind tán nem vészett el... s ha él egy is, ősi földje felett nem rendelkezel, azt másnak nem adhatod.

HERMANN Újabb lázadó! A magyar mind ilyen!

VÁSZOLY Német, te tartsd a szád!... Te is tudod, király, az ősfoglaló nemzetfők sarjai szabad magyarok. Szállásbirtokukat, ősi szerzett jogukat a fejedelem vagy király nem sértheti. Melléd állnak, ha külső ellenség zúdulna ránk, de békeidőn e törzsek

élhetnek szabadon ősi törvényeik szerint.

ISTVÁN Ha ez lakik benned, Ajtony ellen miért harcoltál az *én* oldalamon?

VÁSZOLY Ajtony, ha titkon is, a legfőbb hatalomra tört, s így lázadó. Mikor fejedelemmé választottak a hadnagyok – Géza akarata szerint – Ajtony csak színleg emelte a pajzsot. A nyíltan lázadó Koppány ellen nem küldött hadat. Szövetkezett a bolgárok cárjával országod ellen, s hogy az ígért segítséget nem kapta meg, Bizáncnak köszönheted, mert Bazileiosz „a bolgárölő” ugrásra készen áll a bolgár határokon... Ezért álltam melléd zászlómmal. De felemelem szavam, ha a legyőzött törzsfő fiait kisémmized ősi jussukból. Ha ezt hagyom, holnap rám kerülhet a sor!

ISTVÁN ... A nyílt beszédre nyíltan szólok én is... Nem titkolom, a törzsfő hadnagyok hatalmát, ha kell fegyverrel megtöröm.

HERMANN Ez királyi beszéd!

ISTVÁN ... A népnek, ha az idegen népek között fenn akar maradni, meg kell tagadnia atyái törvényeit, szokásait, meg kell válnia mindattól, ami a pogány világhoz köti.

VÁSZOLY És mit tudsz néki cserébe adni?

ISTVÁN Megtarthatja a legfőbb összetartó erőt, ősi nyelvét, s egységes erejével – melyet nem gyöngítenek egymás hatalmára irigy, versengő törzsfők – megőrizheti függetlenségét. Ezért ősi szállásbirtokuknak kétharmadát elveszem! Váraikba ispánjaimat ültetem, kik egységes akarat szerint munkálkodnak. Gazdái lesznek a várhoz tartozó határnak, megyének, de nem tulajdonosai. Felelnek a gondjukra bízott nép javaiért, békéjéért, épüléséért, ahogy írott törvényekben is megszabom. Népből így válik majd nemzet, mely erős és megtartja önmagát!

VÁSZOLY Akkor kezd velem a sort!

ISTVÁN Megteszem!... Ősi jussod egyharmadát tulajdonodban meghagyom, s nagyobbik felén mint ispán, ha akarod, nevében te is kormányozhatol!

VÁSZOLY ... Én ispánod nem leszek, király!

ISTVÁN Tán felkelsz ellenem?

VÁSZOLY Ha lázadnak is majd ... én nem lázadok. Emlékezz szavamra – az ősz püspök, Adalbert volt ott a tanúm –, nekem c hazában fejedelmem ... királyom csak te vagy!

ISTVÁN Emlékszem.

VÁSZOLY De a meghagyott földön magam kedvére akarok élni, távol udvarodtól. Te tedd a dolgod, de nélkülem.

ISTVÁN ... Sem velem, sem ellenem?

VÁSZOLY Te mondtad ki!

ISTVÁN ... Sajnálom!... Gyerünk urak. A terv, amit nyílt szóval vázoltam elébb, még kidolgozásra vár. S az idő sürget!

Mindenki elmegy, csak Vászoly marad a színen és a háttérbe húzódtott sámán.

VÁSZOLY ... Menj utadon, István ... Én már nem tudlak követni, nem is akarlak ... Új eszméid engem nem lelkesítenek, sokkal erősebb bennem a kötés, amely a...

SÁMÁN Nagyúr!

VÁSZOLY Ki az?!

SÁMÁN Hűtlen szolgád, uram. (*Előre jön*) Én vagyok.

VÁSZOLY Bitang! Hol kódorogtál?

SÁMÁN Szökésemért halált érdemiek, tudom, de ha azt is felfedem, hogy hol töltöttem időm ... haragod miatt száz halált halok.

VÁSZOLY Az egy halál száz halállal felér. Hol voltál?!

SÁMÁN Itt... a nagyúr táborában. Néki, s harcosainak mondtam az ősök dalait, üzenetét.

VÁSZOLY Ajtony győzelmét kívánva, igaz?

SÁMÁN Miért tagadnám?

VÁSZOLY Ej, kontár!... Meg sem érdeveled a halált... ne bámulj. Hozd ide lovamat, s magadnak is egyet. Siess! ... Világosban nem szeretném látni, milyen rémséget szült ez az éj! Siess! Nemsokára virrad!

Sötét.

Második kép

Idő: 1015

Az első felvonásból már ismert kápolna a palotában.

ISTVÁN (*jön Gizellával*) ... Régen akarlak kérdezni már, félsz-e még magyarjaimtól kedvesem?

GIZELLA Nem, már nem ... Kardok csengése, harci kürtök hangja helyett most faragó mesterek szikrázó vésője formálja az idomtalan követ díszesre, fényesre, s e jókedvű csengés-bongás, mit vidám ének kísér, fülemnek, szívemnek sokkal kedvesebb.

ISTVÁN ... Építenek mindenütt! Vácott, Egerben, Kalocsán, Csanádon, Győrött... s nemcsak itt, Esztergomban, de új székhelyünkön, Fehérvárott is új bazilikában kondul már a harang.

GIZELLA A harangok szavánál nékem mégis kedvesebb ... no, fejtsd meg, micsoda uram?

ISTVÁN Találósdit játszszam veled?... Hiszen ha száz kezem lenne...

GIZELLA Kérlek, jó uram!... Szépen kérlek!

ISTVÁN A harangok szavánál is?

GIZELLA Igen!

ISTVÁN ... Veszprém-völgyben a szelíd nővérek szent éneke, s a csend, nyugalom?

GIZELLA Nem.

ISTVÁN Akkor finom kezük munkája!... Igaz, a díszes miseruhákon, oltárterítőkön a tekintet gyönyörködve pihen meg, s a lélek is örvend látásukon.

GIZELLA Nem, nem!

ISTVÁN Nem?

GIZELLA Csak a legszebbet, a legkedvesebbet nem mondod ki uram!

ISTVÁN ... Ó, tudom már! (*Megöleli Gizellát*) Hogy éppen rá nem gondoltam!

GIZELLA A kicsi herceg, fiad!... Nevetése nékem minden zenénél szebb zene, s minden szépség közt, mit belát a szem, nékem ő a legszebb!

ISTVÁN Szép, kedves is... Tartsa meg Isten!

GIZELLA De félted! Olyan vakmerő! A szilaj lovak közt is csak a paripát kedveli, mely ágaskodik, s ha vágat, olyan mint a szél: nem ismer akadályt! ... Katonáiddal vív és magánál nagyobb fiúkkal is bírókra kél.

ISTVÁN És győz ellenük!

GIZELLA ... Fiad mutatja meg nekem, hogy te milyen lehettél... De kérlek, jó uram, fogd kissé szelídebbre fiunk, vagy dorgáld az öreg Budát, s fiát, Seböst, mindenben ne engedjenek neki!

ISTVÁN Az anyának nem kell kérnie, mit magamtól megteszek.

GIZELLA Köszönöm, uram.

ISTVÁN Ne köszönd, kedves... Én sajnálom, hogy fiunk legszebb évei hamarost véget érnek.

GIZELLA Megrémítesz! ... Hogy kell ezt érteni?

ISTVÁN Tízéves már... A felhőtlen tündéri gyerekkor elszállt, s többé vissza nem jő! ... A tanulás évei jönnek, s ez már munka, felelősség.

GIZELLA Szegény kicsim! ... És kinek a kezére adod, mert azt kikötöm, hogy külföldre vinni nem hagyom!

ISTVÁN Szemünk előtt lesz ... de mestert számára még nem találtam. Érsekemet, s új egyházmegyéim éléről nem vonhatom el püspökeimet... Hogy ki lesz mestere ...

DOMONKOS (*jön Bonipert püspökkel*) Dicsértessék Jézus!

BONIPERT Királyom, köszöntelek. S téged kedves asszonyom.

GIZELLA Isten legyen velünk.

DOMONKOS ... Uram! Ajtód előtt áll, kit híre megelőzött, kit Monte-Cassinótól, Párizstól Regensburgig az egész keresztény világ csak e névvel nevez: *Dux verbi!*

ISTVÁN Az ige fejedelme!... Velencei Gellért?

DOMONKOS Ő uram, kiről már beszéltem neked.

ISTVÁN És várakozik? Nyissatok kaput!... Te, kedves püspök úr, jó Bonipert siess és nem késve semmit, vezesd elénk!

Bonipert kimegy.

GIZELLA ... Velencei Gellert? ... Olasz? ... Nem hallottam még nevét.

DOMONKOS Felszentelt bencés pap s apát. Tán legnagyobb tudású fia egyházunknak. Én hallottam szentbeszédét Nagyboldogasszony napján Fehérvárott az új bazilikában. Nincs nála lenyűgözőbb szónok, s erről hamarost meggyőződhetel.

GIZELLA Akkor látásán örvendünk magunk is.

GELLÉRT (*jön Bonipert mögött. Ruhája díszletei fekete csuklyás reverenda*) ... Köszöntelek Király, s királyné. Köszöntelek mint igaz testvéreimet a hitben ... Isten talán megbocsátja nekem, hogy e találkozás miatt – mely megszakítja utam – megkésve juthatok el Szentföldre, Jeruzsálembe.

ISTVÁN Én bocsánatáért veled együtt imádkozom.

GIZELLA Jeruzsálembe mégy, a Szentföldre?

GELLÉRT Ez feltett, eltökélt szándékom, királyné.

GIZELLA Velencéből indultál... és észak felé?

GELLÉRT ... A cél mindig szemünk előtt van, de hogy mikor, s milyen úton érjük el, nemcsak rajtunk múlik!... Hajóra szálltam én is, hogy fogadalmamnak eleget tehessek, de útközben Rosigni és Pola közt szélvész támadott, mely viharrá dagadt. Az ítéletidőt Szent András szigetén vészeltük át, és ott találkoztam Razinával, kit jól ismertek ti is.

GIZELLA Ő, a kedves barát! Most is sajnáljuk, hogy körülkből távozott.

GELLÉRT Ő beszélt nekem a magyarokról s a magyarok keresztény királyáról, rólad, Stephanus rex. Felkeltette érdeklődésemet, s ha zarándokutamról lebeszélni nem is tudott, meggyőzött arról, hogy a szelíd Dunán folytatva utam, talán biztosabban elérem célomat és megismerhetlek téged is.

ISTVÁN Megismerni? ... Szemünk tán emlékszik egy-egy látott arcra, emlékezetünkben is élhet egy kedves szó, szelíd mosoly... De megismerni egymást két embernek, talán egy élet is kevés.

GELLÉRT Igazad van, uram ... Mégse vedd pusztá udvarlásnak szavam. Alig két hónapja, hogy földeden járok, s ez országban műved, végzett munkád dicsérei minden ... Testvérem, Bonipert, Pécs püspöke kért első ízben, hogy Péter-Pál napján mondjak templomában misét és beszédet...

BONIPERT „Ők az irgalmasság fiai!” – ez volt beszéded vezérgondolata!

GELLÉRT Másodízben Asztrik, térítő érseked kérte, hogy beszédet mondjak Pécsváradon új monostorodban ...

BONIPERT Hallottam azt is! Mottód így szólt: „Az igaz virágozni fog, mint a lilium!”

GIZELLA Szép gondolat.

BONIPERT Csodálatos volt!

GELLÉRT Hidd meg, testvérem, s higgyétek el ti is, nem a beszéd volt csodálatos, hanem az élmény, mely sugallta!... A tisztán csillogó szemek, a hívő emberek, kik szomjas lélekkel itták az ígét! Ilyen hallgatók előtt a szónok önmagát múlja felül... Nem az enyém, de a te érdemed ez Stephanus, mert ezt tapasztaltam Fehérvárott is, hol harmadszor beszéltem híveid előtt.

ISTVÁN Hát „hirdesd itt az ígét az én népemnek, erősítsd a hitüket, térítsd a hitetleneket, öntözd az új dón ültetvényt. Én hatalmat adok neked!”

GELLÉRT Nem tehetem, király. Látnom kell a földet, hol egykor Jézus járt, s tanítványai. Látnom kell a helyet, hol egykor Szent Jeromos tanított, akit Agustinus mellett gondolatban mesteremnek érzek ... És tartozom ezzel az úttal apám emlékének is, aki megjárva a Szentföldet, hazafelé jövet a tengerbe veszett. Én a kereszt nevében a György nevet kaptam, de halála után tiszteletből vettem fel nevét, s míg élek, le nem teszem.

ISTVÁN Lélekben bejártad százszor, s az ott jártak elbeszélése alapján a Szentföldet már jól ismered. Ne menj oda, itt nagyobb szükség van terád!

GELLÉRT Mondom, nem tehetem.

ISTVÁN Kérlek „ne akarj Jeruzsálembe menni, mert nem engedlek!”

Sötét.

Harmadik kép

Idő: 1023

Terem a palotában. Középen áll István nehézfából faragott széke. A színen a 18 éves Imre herceg, Orseolo Péter és Aba Sámuel.

ABA SÁMUEL Elfáradtál herceg?

IMRE Nem ... nem nagyon.

ABA SÁMUEL *(nevet)* Nem nagyon!... Hitemre, mióta Gellért, a tálján pap tanítványa vagy, egy hosszú vágta után jobban fújatsz, mint lovad, s lecsúsza a nyeregből, megroggyan a térded! ... Ne bántódj meg, herceg, de a tízéves fiú, aki voltál, ha most látna, kacagna rajtad.

IMRE A mozgás hiányát magam is érzem, de az efféle mulatságra nincs időm.

ABA SÁMUEL Elbírja még karod a buzogányt, nehéz harci kardot? ... Nőttél sokat igaz, de csak az ég felé! Vállad keskeny, lábad mint az őzé! Szinte félek, a gyenge szél is összeüti térded, s zenélnék csontjaid!

PÉTER *(nevet)* Szavát se hidd, herceg! Aba úr túloz. Ha nyúlánk, karcsú vagy is, oly sovány nem vagy, mint lefestenek.

ABA SÁMUEL Ha túlzók is, csak az aggodás mondatja így velem ... Jó hercegem, igazán ... az az önmagát gyötrő aszkéta olasz már egészen a maga formájára gyúrt! ... Mióta is? ... Már nyolc éve hervaszt! Növeli szellemed, de testben elemészt! A majdani magyar királyt, aki egykor leszel! ... De ki is vétetlek kezéből, szavamra mondom!

PÉTER Ne higgy neki, Imre! Nem szíveli, hát így gyalázza Gellértet, hazámfiát, s ha te nem, én majd pártfogója leszek!

IMRE Én sem engedem bántani. Csodálom, s szeretem ... talán legjobban őt – atyám után!

PÉTER Mersz-e ezután rossz szót szólni ellene?

ABA SÁMUEL Péter herceg is olasz, Orseolo! A velencei dogé fia!... De bocsánat, a lagúnák, mocsárlakó népek hogyan is értenék az én félelmemet, ki szabad mezők felett repülök, mint a szél szívem vágya szerint – ha bírná lovam – odáig, hol az égboltozat a földdel összeér!

PÉTER Szép szavak, Aba uram, de az általad lenézett Gellért könyvei között, egy sötét cellában is többet lát és ért a természetből, eged-földed ölekezéséből, mint ti, kik bőrötökön érzitek a fagy hidegét, a nap égető tüzét. *(Leül István székére)* Ő nemcsak észleli, de okát is tudja adni...

ABA SÁMUEL *(komolyan)* Állj fel, Péter herceg!

PÉTER Mit? ... A székből? Miért?

ABA SÁMUEL Az a szék a királyé! És abba ember nem ülhet, míg István él és uralkodik!

PÉTER Tán megrendül az ország, hogy helyére ültem? ... Nem értelek!

ABA SÁMUEL Állj fel!... Úgy!... Több évek óta élsz már közöttünk, de szokásainkat még tanulnod kell!... Az ország nem rendül meg, de akit mi szeretünk, s tisztelünk, azt tiszteljük avval is, hogy székébe, melyben ítéletet mond, országos dolgokban szól, más nem ül!

PÉTER Ha ilyen semmiségtől is...

ABA SÁMUEL Ez nem semmiség!... De ha nem értenéd, kérd meg hazád fiát, Gellértet – hisz ő oly bölcs! –, egyet s mást világosítson meg előtted.

PÉTER Szavaid megszegyénítették, ispánok nádora, Palatínus uram! És sérti Gellértet is!

ABA SÁMUEL Ezt a túlbuzgó papot nem szívelem, igaz...

PÉTER Nem szeretsz engem sem!

IMRE Ej, mi dolog ez?! Béküljete meg, s ne cívódjatok! ... Na, adjatok kezét! (*Összefogja Aba Sámuel és Orseolo Péter kezét*) ... Így, már jól van! És okulásul magamnak is megjegyzem, s gyakorlom Juvenalis bölcs intését: *Mens sana in corpore sano!* Ezután szakítva időt, majd hármásban vívunk, lovagolunk!

ABA SÁMUEL No, ez már derék!

PÉTER Én sem felejttem el, Aba uram, mire az imént figyelmeztettél!

IMRE Köszönöm néktek, hogy már harag nem felhőzi arcotok!

ISTVÁN (*jön Gellérttel, s mögöttük Vázó, az író-pap. István még kifelé*) Még ma meg kell lennie!... Várjanak! (*Most látja meg a már bentlevőket*) ... A hercegek és palatínusom!... És nézd, Gellért, mindhárman derűsek, gondtalanok! De jó is vidám arcot látni annak, kit gondok emésztenek!

IMRE Köszöntelek, Atyám!

PÉTER (*Abával együtt*) Királyom!

IMRE Gondodat – mit szívem, s vállam elbír – szívesen átveszem atyám, hogy könnyítsék terheden, s inkább gyötrődjek én, csak szemed mosolyogjon.

ISTVÁN Majd eljön az idő, mikor kérem tőled ezt, fiam, de azt ne sürgesd ... Érleli gyümölcsét a fa, ha sürgetik, ha nem!

GELLÉRT Benne nem csalatkozol, királyom. Én ismerem szívét.

ISTVÁN Hiszem, hogy nem! ... Köszöntlek téged is, Péter, húgom kedves fia, s téged jó sógorom. Kérlek maradjatok ti is... De tán... a nehéz döntések előtt – mert az ítéletet tovább nem halaszthatom! – mondjuk inkább a jót. Ez téged érint fiam.

IMRE Mit atyám sorsomról dönt – legyen bármi is biztos, hogy épülésemre van!

ISTVÁN Épülésedre és a hazáéra!

IMRE Eggyel több ok, hogy alávessem magam atyám akaratának.

ISTVÁN Halljátok hát a hírt!... Bizánc császár-püspöke, ki nekünk barátunk és szövetségesünk, tudatja velünk, hogy Anna hercegnőt, a császári ház sarját, örvendve adja nőül az ifjú magyar herceghez, Imréhez. A leendő szent kötéshez országaink között békét, a szép hercegi párnak boldogságot kívánva.

IMRE Meg kell házasodnom? ... Már most? ... És hány éves a hercegnő? Rút? Öreg?

ISTVÁN (*nevetve*) Hát így megrémített a pusztá gondolat? Ej fiam! Nem ezt vártam tőled! ... De ne félj. A hercegnő tizenhárom éves ... Görög ikonfestők aranylemezkére festették képmását, s ötvösmesterek finom ujjá foglalta drágakő keretbe ... Nézd meg.

IMRE (*nézi a finom kis képet*) ... Szép! ... Az arca szép! ... De ilyen az életben is? Nem hamis a kép?

GELLÉRT Hamis bizonyára, hiszen csak azt mutatja, mit láthat a szem. Lelkéről, szelleméről, természetéről e kis miniatúra nem beszél.

ISTVÁN Ha igent mondasz, néhány hó csupán, és meglátod, megismered.

IMRE Már igent mondtam az imént, atyám.

ISTVÁN S én köszönöm szavad! ... De házasodnod még nem kell. Követséget küldök a kicsi Anna hercegnőért, s nevedhez méltó ajándékokat. A követséget Exediosz vezeti majd, a csanádi görög kolostor apátura. Nevelését is rá bízom, lakhelyül a veszprém-völgyi apáca kolostort jelölve ki számára, hol időnként meglátogathatod. Ott megtanulja nyelvünket, szokásainkat, s ha hajadonná érik, s te férfitvá, akkor majd megtartjuk az illő esküvőt.

IMRE Legyen kapocs e frigy a két ország között.

ISTVÁN S néked boldogság, fiam!... Most ne többet erről! (*Vázának*) ... Vezessék be a besenyő nemzetség lázadó fejét, Tonuzabát! Jöjjön asszonya is!

István leül székebe, a jelenlevők oldalt húzódnak, az örök bevezetik a két pogányt.

ISTVÁN Te olvasd fel, mit e lázadó fejére mondanak!

VÁZÓ Nemzetsége szállásterületén, a Tisza-háton, e konok vezér az egri püspökség térítő papjai közül hármat önkezével megölt. A maga népéből, ki keresztvíz alá hajtotta fejét, kettőt kerékbe tört, kettőt lófarkához kötözve szétszakíttatott... Pogány módon áldozott... A környék településeit rabolva egy épülő templomot lerombolt porig. A felszántott földeken a vetéseket legázoltatta, s a letelepült nép ekéit, földművelő szerszámaikat összetörette ... Bűnös felséggyaláztatásban, árulásban etc... etc.

ISTVÁN Elismered mind e bűnöket?

TONUZABA Mit te bűnnek nevezel, azt én dicsőségnek tartom!

ISTVÁN ... Megtetted, mit az írásból rád mondott e tudós pap hangos szóval is?

TONUZABA Szavát értem, s tettem többet is! De számadással néked nem tartozom!

ISTVÁN Nem bánod hát, mit tettél?!

TONUZABA Csak azt, hogy kevés hazugbeszédű papnak vágtam ki nyelvét, s döftem át a szívét.

ISTVÁN (*feláll*)

ABA SÁMUEL ítéletet mond a király!

ISTVÁN E megátalkodott gyilkos, rendünk és személyünk ellen sereget gyűjtő lázadót... temessék földbe elevenen! Élve lökjék a gödörbe, mit maga körmével ásott! Jel ne mutassa sírját, nőjori fű, buja gyom hantjai fölött!

T. ASSZONYA Lökjete mellé engem is, ott is ölelem! Fiam, Urkund, majd bosszút áll szülői gyilkosán!

ISTVÁN Van fiad is?

T. ASSZONYA A tiédde egykorú!

ISTVÁN Fiadnak kegyelmet adok.

T. ASSZONYA De én a tiédnek nem! Legyen átkozott, s vesszen el!

ISTVÁN Néember! Élve menj föld alá, férgek közé te is! Vigyétek őket! (*Az örök kivonszolja mindkettőt*)

GELLÉRT *O tempora, o mores!*

ISTVÁN ... A gyalázkodó szava nem jut fel az Égbe! Ez asszonyi állat átkától ne félj, fiam.

PÉTER Eltemetni élve?! ... Iszonyú!

ABA SÁMUEL Mást nem érdemel!

ISTVÁN (*Vázónak*) Hívd a következőt! (*Vázó egy pillanatra kimegy, s az örök hozzák Valkó ispánt*) ... Mi a bűnöd, ispán?

VALKÓ Légy irgalmas szívű, király! Ártatlan vagyok!

ISTVÁN Ártatlan?

VALKÓ Ami gyaláztatot rám kentek, hazugság!... Vádlóim nem engem, de téged rágalmaznak ... Hatalmadat!... Mert én a te kezedből kaptam a várat s pagusát, hogy az ott élő népeken nevedben legyenek a törvény.

ISTVÁN Kezemből kaptad, de nem azért, hogy magad hasznára fordítsd.

VALKÓ Én egykor érted vívtam az áruló Koppány ellen, sebet kaptam Oroszlámos alatt Ajtony fekete magyarjaival csatázva. A nehéz napokban hű szolgaként melletted álltam, uram!

ISTVÁN Hűségedért emeltelek ispánjaim sorába. De most nem azt keressük az igazság szavával, mit tettél, milyen érdemeket szereztél a régvolt időkben, de azt, mit tettél tegnap, s ma, hogyan sáfárgodtál azzal a bizalommal, mit régi tetteid miatt megérdemeltél ... (*Vázónak*) Mi ellene a vád?

VÁZÓ (*most másik tekercset olvas*) Valkó *comes castri*, a vár ispánja, a vár népét és a várhoz tartozó megye birtokos szabad magyarjait, s a szolgáló népeket zsarolta, tőlük sápot szedett. A vára körül élő *hospeseket*, bevándorolt idegen mestereket jogtalanul megadóztatta, s bár tiltja törvény, robotra fogta és maga javára dolgoztatta őket is. Az egyházi tizedet dézsmálta. Dözsölt, részegen tett törvényt, s ha ki panaszt emelt, poroszlóival megbotoztatta és várának föld alatti cellájába dugta. Meggyalázta mások asszonyait, s e „höstettekkel” dölyfösen heneget... E gyalázatoságok miatt zúgott a nép, s titkon már nemcsak a bűnös ispánt, de – oktalanságában – rendedet, s téged átkozott király, és kívánta: bár jönnének vissza a régi idők!

VALKÓ Ha vétettem is, király, vedd számításba régi hűségemet!

ABA SÁMUEL Tartsd a szád! Gaztetteid bemocskolják becsületben megöszült harcosok nevét! Mert miattad, s cimboráid miatt, mint ragály terjed a gyanú, hogy hatalmával élve mindenki ezt teszi. Az ily gabszág miatt a népben megrendül a hit a király személye, s igaz törvényeivel szemben is.

ISTVÁN ... Jól mondd, palatínusom! Te, mint ispánjaim feje, a legfontosabbról szóltál... Mert nem a vagyon – mit ez összerabolt – legfőbb bűne, de az, hogy jóhírünket, rendünket rondította be. (*Feláll*)

ABA SÁMUEL ítéletet mond a király!

ISTVÁN Minden vagyonodat, mit hűségedért egykor tőlem kaptál, s mit még hozzá raboltál: elkobzom, jogaidtól örökre megfosztalak! Életedet meghagyom. Éljen mindenki által megvetve, szégyenben. Vágják le mind a két kezét!

VALKÓ Uram! Leghűbb emberedtől fosztod meg magad! Kegyelmezz!

ISTVÁN Az ilyen „hűség” nem erősíti, de gyengíti a hazát, s engem is, ki e hazában a törvényt, eszmét, rendet képviselem! Vigyétek! (*Valkot elviszik*) ... Te jelentsd, Vázó atya, ha a görögkeleti püspök megérkezik. (*Vázó el*) ... Palatínusom, futáraidal tudasd e szigorú ítéletet, s te Péter, mint hadaim ifjú fővezére, tedd ugyanezt. Ispánjaim, s a várak kapitányai – s mindazok, kik hatalmukat tőlem kapták, nagyok vagy kicsinyek – gyámolítói legyenek a népnek, s ne zsarnokai, amint azt megszabják írott törvényeim!

ABA SÁMUEL így lesz, királyom!

PÉTER Szavad parancs, uram!

Mindketten elmennek.

IMRE ... Ó, hogy ez is az uralkodáshoz tartozik!... Atyám, ily zord ítéletek kimondásához az én szívemben nincs elég erő! Ésszel felfogom, hogy így kell lennie, így kívánja ország rendjei közérdek, törvény, s helyeslem tetteidet. De a szót, hogy „halál”, én nem tudnám kimondani... Engedd, hogy Krisztus aláztos szolgájaként –

koronáról-kardról lemondva – a lélek békéjében éljek, mint egyszerű szerzetes.

ISTVÁN Az imént mást ígértél, fiam!... S ha hajlanék is kérésekre, akkor sem teljesíteném. Te vagy egyetlen fiam! Ne a magad, de ország békéjét keresd, mert ha utánam nem te következel – kit tisztel, s máris szeret e hazában hatalmas és szegény –, véres belső viszálykodás kezdődne újra, s hogy mi lenne vége, ember nem mondja meg!

IMRE Bocsásd meg szavam atyám, s tán Isten is megbocsátja kishitűségemet.

GELLÉRT Az írás szava mondja: „Az igazság felmagasztalja a nemzetet, a bűn pedig gyalázatára van a népeknek.” Atyád szava ezért volt kemény!

ISTVÁN ... Okulásodra, mestered, Gellért unszolására, magam kezével sok dolgom között, kis könyvecskét írtam neked, fiam.

IMRE Könyvecskét nekem?

ISTVÁN Afféle intelmeket, egyszerű tiszta szóval, csupán a lényegét azon elveknek, melyeket mint e nép uralkodója helyesnek vélek, s megvalósítani igyekszem.

IMRE Ha ismerhetném!... Ó milyen boldoggá tettél!

GELLÉRT Majd pontról pontra tanulmányozzuk a „Morus institutio”-t, atyád művét Szent Jeromos módszerével. Előbb, hogy megértsük betű szerint, majd példázat szerint, végül lelki értelme szerint.

IMRE Így magyarázod nékem a Bibliát mesterem. A história megismerésétől eljutni a morális tanulásig, s abból következtetve a filozófia általános igazságainak, törvényeinek megértéséig.

GELLER Pontosan, hercegem. Dicsérlek, s büszke vagyok rád a király előtt.

IMRE De én most szeretném atyám Intelmeit... legalább hallani! És ha az egész nem is, de néhány tételét ismerni a számomra írt könyvnek! ... Kérlek jó atyám ...

ISTVÁN Nem bánom!... Amíg Hierotheoszra várunk ... Tehát: én ez intelmekben első helyre a hitet teszem. Mert hit, eszme nélkül a hajó csak hanyódik a vízen, célhoz nem ér ... De ne feledd, a hit önmagában kevés, cselekedetek nélkül meghal! A hit szellemében tenni kell, s ebben példát magad mutass. A királyi palotában a hit után az egyház foglalja el a második helyet. Az egyház, melynek első ízben Krisztus vetette el magját. Az egyházi szervezet, melynek kezdetben néhány titkos gyülekezete volt, ma számos ország népét formálja, tanítja, vezeti s nyer meg a hit számára új és új lelkeket... Harmadikként úgy tartom, hogy a királyi trón ékessége, a főpapoknak rendje. Ők legyenek főembereid. Ügy vigyázz a papokra, mint szemed világára, mert az ő kezükbe van letéve oldás és kötés.

GELLÉRT „Meg ne illessétek az én felkentjeimet!” – mondotta Jézus.

IMRE Értem, értem, kedves mesterem, de engedj meg!... Amit atyám mondott, annak veleje – ha elmém helyesen fogja fél – hit, mely szép s igaz célok megvalósítását hirdeti; szervezet, mely a célhoz vezető utat megszabja, mutatja, s e szervezet felkent papjai; kik nap mint nap megvívják a harcot a szervezet erejével – a hit, az eszme győzelméért! így e három tétel összefügg és csodálatos egységet alkot! ... Jól értelmezem, mit mondottál, atyám?

ISTVÁN Lényegét tekintve jól, de vigyázz! Ezek a kérdések önmagukban sem ilyen egyszerűek ... Mert itt van lásd, az egyház mint szervezet. Latin és görög – s ki tudja hány szekta még, mely az egy Istent hirdeti! Ha céljuk, törekvésük, mit zászlaikra írnak egy is, útjuk különböző.

VÁZÓ (*belép*) Királyom! Hierotheosz, a görögkeleti püspök ajtód előtt áll.

ISTVÁN Jöjjön! (*Vázó el*) Majd sokat beszélgetünk e kérdésekről, fiam, de most

elbocsátalak.

IMRE Köszönöm, atyám, e csodálatos napot, s köszönöm Istennek, hogy a te fiad Vagyok!
(*Megöleli apját; és elmegy*)

HIEROTHEOSZ (*belép, meghajlik István előtt, de arra nem számított, hogy Gellért is jelen van*) ... Isten nevében köszöntelek, király.

ISTVÁN Jer közelebb, püspök úr. Én is szívemből köszöntelek!

HIEROTHEOSZ Örömmel jöttem, királyom ... de megnehezítetted dolgomat, mert megvallom, szavam csak a te fülednek szántam.

ISTVÁN Gellért, kit ismersz, nagy tudású pap, fiam nevelője, s nékem tanácsadó, nemcsak egyházi, de világi dolgokban is.

HIEROTHEOSZ De a római székhez tartozik!

ISTVÁN Az Isten egy és örök, püspök úr!

HIEROTHEOSZ Igaz, királyom, de a két egyház hívei nem egyformán értelmezik törvényeit.

ISTVÁN A liturgia, a szertartások rendjének különbözősége elhanyagolható, nem lényegét érint.

HIEROTHEOSZ Engedj meg, király, a Biblia tanítása szerint Krisztus és tanítványai az igét hirdetve azon a nyelven mondták példabeszédeiket, melyet az adott ország népe beszélt, s megértett. Ezt teszik a görögkeleti egyház papjai ma is. Itt magyarul mondják a misét, halotti beszédet, lenn délen görögül, a szláv népek között az ő nyelvükön ...

GELLÉRT Ha majd keresztény katolikus lesz a világ, a soknyelvű népeket a latin fűzi egybe, s a hívő – tartozzék bármely nációhoz – Istenének szavát, üzenetét, megérti mindenütt.

HIEROTHEOSZ Mi tán nem vagyunk keresztények?

GELLÉRT Nem mondtam azt.

HIEROTHEOSZ Csak a jövőt jósolva a római egyház egyeduralmáról, s törekvésekről árulkodott szavad.

ISTVÁN Te nem azért kerestél meg, püspök úr, hogy a két egyház szertartásairól kezdjél most disputát.

HIEROTHEOSZ Valóban nem, uram!... S ha kívánod, Gellért, a római egyház híve előtt, s előtted, ki szintén a latin egyház mellett kötelezted el magad, mondom ki nyíltan: fáj és sért a megkülönböztetés, melyet teszel, s tesznek papjaid a két egyház között!

ISTVÁN ... Hogy engem melyik egyház keresztelt meg, ez lehet véletlen is, de lehet sugallat az ég kegyéből, mely kihat népem jövő sorsára. De talán épp ezért megkülönböztetést én nem teszek. Bizánc éppúgy szövetségesem, mint Róma. Országomban megnyitottam a Szentföldre vezető szárazföldi zarándokutat, hogy kelet, s nyugat zarándokait a tengerek viharától, rabló kalóztól megkíméljem. A szent helyek látogatását honi híveimnek megkönnyebbitendő, szállóházat építettem Rómában, Ravennában, de Bizáncban s Jeruzsálemben is!

HIEROTHEOSZ Mindez igaz, s bölcsességedet dicséri király. Bár ismerd el, a szárazföldi zarándokút megnyitása nemcsak a hit magasztos célját szolgálja, de az átvonuló kereskedők, kiket megvámolsz, kincstáradat is gyarapítják dukátjaikkal.

ISTVÁN E vámpénzekből építettem a szállóházakat!... Támogatom egyházad apátságát Csanádon, s a kolostort Veszprém-völgyben. Papjaid térítő munkáját nem gátolom. Miért vádolsz hát, hogy én megkülönböztetést teszek?

HIEROTHEOSZ ... Ha te nem is, annál inkább papjaid, püspökeid.

ISTVÁN Ezt bizonyítanod is kell!

HIEROTHEOSZ Engedelmeddel be is bizonyítom, királyom. Törvényed szerint a tizedből – mit az egyház épülésére rendeltél – a mi egyházunk morzsákat ha kap. A görög-keleti egyház szegény ... szegény, mint Krisztus egyháza volt! Javakban hát nem dúskálunk, mint az új latin egyház s főpapjai. Méltányos-e ez?

ISTVÁN Megvizsgálatom!

HIEROTHEOSZ De a szegénységénél is jobban fáj talán, hogy kellő módon nem becsülöd, latin püspökeid pedig szándékosan kisebbitik, s lenézik fáradozásunkat, melyet a szent hit terjesztése érdekében tettünk. És nem tegnap óta uram! ... Majd száz éve már, hogy Bulcsú és a nagy erdélyi Gyula Bíborban született Konsztantinusznál tett látogatása után magával hozta Hierotheoszt – kinek nevét én mint tanítvány illő tisztelettel hordok –, akit Theophilaktosz pátriárka Magyarország első püspökévé szentelt.

ISTVÁN Ezt tudjuk.

HIEROTHEOSZ Tanítóm s tanítványai érdeme, hogy szülőanyád, Sarolt, buzgó katolikussá lett, s hogy atyád, Géza, felesége révén megismerve a katolikus hit tanításait, egyengetve előtted az utat, megkereszteltetett téged is. A pogány magyarság megtérítését mi kezdtük el magyar földön, de e tényt ma el nem ismerik, hallgatnak róla. Dicsőség, anyagi javak, minden megbecsülés a latin egyházé, s papjaié! Igazság-e ez?

GELLÉRT Király! Audiatur et altera pars!

ISTVÁN Hallgatlak, Gellért. A panasz úgy vélem jogos, kemény. Mit tudsz rá mondani?

GELLÉRT A bölcs érdem szerint osztja a jutalmat! ...Se siránkozó püspök már-már történelmi tünő időkre hivatkozik és szegénységét panaszolja. „Majd száz éve már!” – mondja, de mit tettek e tenger idő alatt? Térítettek, kereszteltek, igaz! De híveik lelki boldogságát ajtatoskodással, elmélkedéssel, a világtól való elzárkózással akarták és akarják ma is elérni. Megmutatták a célt, de nem az ösvényt, mely a célhoz vezet!... Míg mi, a latin egyház papjai, s bencés szerzetesei, alig két évtized alatt a térítés mellett tanítottunk és érdemes gazdasági újításokra oktattunk, karitatív és tudományos munkát végeztünk. Nemcsak gondolkodásmódját változtattuk meg, de mesterségeket adva kezébe, sztyeppéi nomád népből új módon élő, s gazdálkodó néppé tettük a magyart támogatásoddal és akaratom szerint.

HIEROTHEOSZ Hogy hogyan, azt ismerjük! De az eredmények s magasztos céljaink elérése érdekében, mi elvetettük az erőszakot, de ti nem!

GELLÉRT Mi most erőszaknak látszik, holnap tán áldás fakad belőle!

HIEROTHEOSZ A türelem folyó, melynek medrében színaranyat találsz!

GELLÉRT Türelem!... Van egy matematikai furcsaság, Hierotheosz. A végtelennek a fele is végtelen! Meddig várjunk hát? Az utolsó ítéletig?

HIEROTHEOSZ A matematikában tán igaz hasonlatod. De az emberi lélek nem matematikai képlet... Hol mi térítünk, nem lázong, nem elégedetlen a nép, s nem kívánja vissza régi hitét.

GÉLÉÉRT A kard nem a mi kezünkben van! A lázadókat a király bünteti.

HIEROTHEOSZ A lelki terror tán mélyebb sebet ejt, mint a valódi kard. És evvel a fegyverrel élnek latin főpapjaid, uram!

GELLÉRT Rágalom!

HIEROTHEOSZ Krisztus igazságáról beszélnek, mely szerint egyenlő minden ember, de itt a földön a szegény pórnépek ellen a gazdagok hatalmát védik! *Interdictummu*, az áldás, a kegyelem megtagadásával! S a szegény, ha szót emel, még halála után is örök kárhozatra ítélik! ... Ezért üti fel fejét itt-ott lázadás besenyők, avarok, de megtért magyarok között. Ezért kényszerülsz törvény szavával, poroszlók botjával templomba terelni a népet vásárnapokon, ha megkondul a harang!... A hit igazságát az egyszerű nép nemcsak papjai szavából, de cselekedeteiből ítéli meg, s ez nem bűne a népnek! Csoda-e hát, hogy mikor a latin egyház gazdag pompában tetszelgő püspökeit látva titkon összesűg: no, ez is bort iszik, s lám, vizet prédikál!

GELLÉRT Az irigység mondatja veled e gyűlölettől búzló szavakat!

HIEROTHEOSZ Inkább a félelem, s aggodalom hitem miatt!... Ne feledd király – s hidd meg, nem okítani akarlak, de tapasztalatom, s öregségem kényszerít, hogy kimondjam egyenesen – amikor az eszménél fontosabbakká válnak az eszme egyes prédikátorai, maga a hirdetett eszme mocskolódik be és megindul a rothadás feltarthatatlanul... Ne haragudj a kemény szavakért!... Elmondtam mindent, mi szívemet nyomta ... Várom, hogy elbocsáss!

ISTVÁN Az őszinte szóért csak oktalan zsarnok dühöng. S hogy mulasztásomat egyben-másban szememre vetted – ha fáj is –, köszönet érte... Bizánc patriarchájának királyi szóval üzenem: a magyar görögkeleti egyház jogos panaszait megvizsgálva, kijavítjuk, miben hibáztunk. Róma püspökéhez, a szentatyához követünk útján levélben fordulunk: segítse ő is a két egyház békéjét, hasznos együttműködését népem javára. Az Isten egy ... és több mi összeköt bennünket, mint ami elválaszt... Óvjon az Ég utadon.

HIEROTHEOSZ Áldásom kísérje minden léptedet király! (*Elmegy*)

GELLÉRT *Errare humanum est!*... És ember a király is.

ISTVÁN Tévedtem volna ítéleted szerint?

GELLÉRT Meggyőződésem szerint: igen. Az ájtatoskodást, mely csak önmagáért való, mint az álszenteskedést, eretnekséget, megvetem, gyűlölöm!

ISTVÁN Türelmetlen vagy!

GELLÉRT Csak magamhoz mérem magam, másnál sokkal szigorúbban.

ISTVÁN Ha a hitnek mindenki e hazában olyan elkötelezettje lenne, mint te vagy!... De miért hunyjunk szemet egymás előtt? Az általános erkölcsi süllyedés Európa-szerte, s főleg nyugaton, mely egyházunk szervezetét is kikezdte, indította el frank földről a clunyi mozgalmat: a hit elmélyítésére, az erkölcs javítására, az egyházszervezet megreformálására, s e mozgalomnak te is hű katonája vagy. Ne tagadjuk, van igazság Hierotheosz szavaiban és titkolni ezt önmagunk előtt öncsalás volna, tehetetlen gyengeségünk elismerését jelentené... És nékem, ki nemcsak római katolikus, de minden magyarok királya is vagyok, türelmesnek kell lennem hitvitákban is, mert népem érdeke kívánja így!

GELLÉRT ... Veled király, kit mindenkinél jobban szeretek, s tisztetek, vitázni nem fogok ... csupán kérésem lenne, ha megengeded.

ISTVÁN Nem kérhetsz olyat, mit ne teljesítenék.

GELLÉRT Rábeszéltelek, hogy fiad számára könyvecskét írnék, de egy könyvvel magamnak is tartozom. Ha adnál rá időt...

ISTVÁN Tárgya mi lenne, s könyvednek címe?

GELLÉRT ... Minden!... Filozófia, etika, természettudományok, etimológia, számtan, retorika... e tudományok áttekintése az ősi múlttól, s a tudomány tételeinek,

törvényeinek összeegyeztetése a hit tételeivel bizonyítva: a tudományok isteni eredetét. Tárgya ez lenne! Címe pedig: *De Uberatio supra Hymnum trium puerorum ad insigrirutn liberalem.*

ISTVÁN Hatalmas munka, éveket igényel... Az első könyv lenne, mely magyar földön, magyarok között megszületik.

GELLÉRT A te műved előbb íródott, s nem terjedelme, de szép igazságai miatt megőrzik az utánunk jövők.

ISTVÁN Kezdj hát hozzá... de hol?

GELLÉRT Bakonybélben, új monostorodban áldott nyugalomban, én is elkészülnék veled.

ISTVÁN Menj, s légy ott remete. De engedd meg, hogy zord telek múltán, mikor kivirágzik az ősi Bakony, és dús lomb borítja a százszínű erdőt... meglátogassalak.

GELLÉRT Köszönöm, Stephanus! Óvjon Isten, és fiadat!

Sötét.

Negyedik kép

Idő: 1030

Kerengőudvar a palotában. Anna és Imre ül a kőpadon.

IMRE Felkészültél-e az esküvőre, Anna?

ANNA Felkészültem, herceg.

IMRE De lélekben is?

ANNA Hiszem, úgy is... Megszerettelek herceg, s lásd, pirulás nélkül mondom ki: hajadon tiszta lány álmában sem kívánhat nálad külön férjet. Szép vagy, gyöngéd és művelt. Egy Apolló, ki hívó keresztény, mint magam ... Csoda-e, hogy boldog vagyok?

IMRE ... Zavarba hozol, kedves! E szép szavakat nékem kellett volna kimondanom elébb.

ANNA Illetlenség, hogy kimondtam, amit érzek?

IMRE Akik szeretik és szépen szeretik egymást, azoknak szava, tette nem sért illetet.

ANNA Lásd, már ebben is magyar vagyok.

IMRE Magyar?

ANNA Lélekben, szokásban, gondolkodásban is.

IMRE Feleségemként egészen az leszel.

ANNA Már most az vagyok! Ha nem lennék az, imént nem mertem volna kimondani udvarló szavaim.

IMRE S hogy kimondtad, attól vagy magyar?

ANNA Ó, Imre! Kedvesem, mit tudsz te cselszövő álnokságról? Mit mosolygó képmutatásról, szemérmesen lesütött szemekben felizzó, buja romlottságról?

IMRE Anna!

ANNA Pár nap még, néhány óra csak, s asszonyod leszek ... És beszélnem kell erről, mert míg emlékeimet nem ismered, egészen nem mondatsz magadénak.

IMRE Mondd el hát titkodat, hogy ne álljon közénk, s én lélekben szorongva hallgatom.

ANNA Nem titok, kedves... és rosszra ne gondolj! ... Régen eljöttem, de él még emlékemben a bizánci udvar csillogó finomkodása, az édesen ejtett szavak, az ölelkező barátság... s hirtelen halálok, gyilok, méregpohár!... Én csak itt tudtam meg atyáddal, véled beszélve – de az egyszerű népet is figyelve a kolostor körül –, hogy az ölelés valóban ölelés, mert a szíves barátság emeli ölelésre a kart... s a gyűlölet nem simán mosolygó arcot ölt, de villámlik a szem, kardot vagy dorongot ragad a kéz: Itt azt teszik, amit éreznek. A kacagás itt szívből fakad, és nem önmutogató hízelgő bók... Milyen jó és könnyű élni így!

IMRE Te ilyennek látod népemet?

ANNA Ilyennek. Őszintének, tisztának, s mindez az én szememben büszke szép jellemvonás!... S ha lesznek fiaim – ugye lesznek, kedves? –, csak arra vigyázok: mindig azt tegyék, mit éreznek, önmaguknak soha nem hazudva.

IMRE Ó, kedvesem! Szeretlek! Szeretlek! (*Öleli, csókolja Annát*) Nincs nálam boldogabb vőlegény! Nincs! Nincs!

ANNA Jaj, bolondom! Egészen összetörsz!

IMRE Szeretlek!... De féltetek is kicsi szép virágom! ... Mit népem jellemvonásának tartasz, nékem hízeleg ... de azért óvlak! Élnek itt is gonosz emberek, kik mesterei a szép szavaknak. Romlott a világ, de én hiszem, hogy eljön a kor, melyben az igen igent jelent, a nem nemet. Ezért küzd atyám, s ha majd én következem, én is ezt teszem!

ANNA És én tiszta szívemből segítelek.

VÁZÓ (*besiet*) Bocsáss meg herceg, s te kedves hercegnő! A király kér, hogy percet sem késve, siess tanácskozó termébe, hol már gyülekeznek az ország nagyjai!

IMRE Fehér az arcod. Mi történt? ... Atyám ... vagy anyám?

VÁZÓ Ők jól vannak... De tajtékosra űzött lovakon futárok viszik a véres kardot az ország négy sarka felé, fegyverbe szólítva a népet!

IMRE Háború?!

VÁZÓ Konrád német császár hadai a békekötést megszegve, támadják a nyugati gyepüket és számos hajója fegyveresekkel rakottan úszik le a Dunán, Győr-Esztergom felé! Ezt jelentette Buda-fia Sebös *marchio ungariae*, Nyitra várának ura.

IMRE Sietve megyek!

ANNA Háború!... Ó, magyarok Nagyasszonya, segíts! Ha te hadba mégy herceg, nem lesz esküvő.

IMRE Lesz, a győzelem után!

Sötét.

Ötödik kép

Idő: 1031

A fehérvári bazilika oltára előtt, lobogó fáklyák közt, díszes ravatalon fekszik a fiatal Imre herceg. Körülötte István, Gizella, Anna, Vászoly, Ab a Sámuel, Orseolo Péter, a német lovagok, közöttük Hermann, a főpapok, s Vászoly mögött az öreg sámán és Csanád stb. A papok gyászéneke halk Zümmögés. Gellért fejezi be a gyászbeszédet.

GELLERT ...Ne sírjatok, mondom!... Nem harc, nem gyilkoló kéz, a végzet rendelte így.

Huszonhat évet élt, de e röpké idő néki elég volt, hogy felejthetlenné tegye nevét, s magát! Mert élni fog ez ifjú, s ily tisztán fog élni a halál után is népe szívében, szülőanyja s atyja fájalmában, nemes szép hitvese rövid boldogságában s hosszú szenvedésében, barátai és tanítói őszinte gyászában ... Ne sírjatok, ne sirassátok! ... De ha a természet törvényének, érzéseiteknek nem tudván parancsolni: a könny, mi szemetekből hull, az öröm könnye legyen. Mert fennhangon hirdetve hiszem és vallom, hogy ő már az égi király, Krisztus jobbjá felől áll, elnyerve az igazak jutalmát, az örökéletet!... E vallomástétel pecsétjeként mondjuk együtt az imát, melyre Krisztus tanította tanítványait (*Mindenki letérdel, Gellért egyedül kezdi el latinul az imát, majd a jelenlevők, is mormolják utána*) ... *Pater noster qui es in coelis sancificetur nomen tu um adveniat regnutn tu um: fiat voluntas tua sicut in coeli et in terram, panem nostrum quotidianum da nobis hodie: et dimitte nobis debita nostra* ...

Néhány sor után a papok kara gyászénekbe kezd, az ének egyre erősebb, már szinte elnyomja a latin mormolást, majd fortisszimóra erősödve, hirtelen véget ér. Az ének végére Gellert István mellé ér.

...Emeld fel szívedet Stephanus! „az Úr adta, az Úr elvette,, legyen áldott az Úr neve.”

ISTVÁN (*lassan feláll, s felállnak a többiek is*) ... Legyen áldott az Úr!

GIZELLA Kiszáradt fa nem hoz már gyümölcsöt... nincs már miért élnem, meghalni szeretnék.

ISTVÁN Ne csalj meg te is! Szükségem van rád.

ANNA (*megfogva István kezét, térdre esik*) ... Atyám! ... Kedves anyám! (*Sír*)

GIZELLA ... Te drága kedves!

ISTVÁN ... Szánlak kicsi hercegnő... Fiatal vagy még ... s hazádba visszamenve majd begyógyul a seb, elfelejted fiamat... Én esküd alól, mit néki tettél, feloldalak.

ANNA Nem!... Szerettem fiadat, férjemet, s szeretni fogom holtában is! Ne küldj el uram ... itt szeretnék maradni földeden, zárdában élve örökre özvegyen, le nem vetve többé a fekete ruhát.

ISTVÁN ... Légy hát lányom, s maradj! (*Gizella és Anna a ravatal mellett marad, István előre jön*) ... Vászoly, s te palatínusom! ... (*Aha és Vászoly István mellé lép*) ... Fogadjátok ti ketten a megvert Konrád békekövetét, fiát, kit szégyenében maga helyett küldött. A vesztes császár fiának a győztes király fia már nem szabhat feltételeket... Nevemben, ország érdekében intézkedjetek.

VÁSZOLY Ügy lesz királyom.

ISTVÁN ... Most ne kísérjen senki.

GELLÉRT Stephanus!

ISTVÁN Te se Csanád új püspöke ... Fiammal szeretnék lenni egyedül! ...Ne félj, Isten ad erőt, hogy megtartsam magam. (*Elmegy*)

ABA SÁMUEL Én féltem őt.

VÁSZOLY Félttem én is... Ereje összetört, s megöregedett.

GELLÉRT Ha ő is elmegy ... kit ültet helyére Isten méltó utódjaként?

ABA SÁMUEL Ki lesz a király?!

VÁSZOLY Szót se erről! Az idő majd begyógyítja sebet, s ^ még, mit népe javára néki kell munkálva megtenni.

GELLERT Így legyen! ... Ámen!

A gyászének újra felzendül, a szín lassan elsötétedik és ...

Függöny

HARMADIK FELVONÁS

Első kép

Idő: 1032

Terem a palotában. A színen Orseolo Péter, Franbergi Tibold és Hermann lovag, Vázával, "az író-pappal. A palotának ezt a termét még nem ismerjük. Nem is terem ez, ez inkább szoba, hol bizalmas dolgokat lehet megbeszélni.

HERMANN ... A király beteg!... Gyengélkedik!

TIBOLD Fia halála óta nem ismerni rá... Ereje elhagyta, s ő is erejét... Ország dolgában nem intézkedik, Konrád a béke zálogául Bécs várát is néki ajánlotta, de a király nem szállotta meg, új ispánját s katonáit nem küldte oda ... Morvaországot, mit szintén megkapott, védtelen hagyta, s hogy lengyel Boleszláv rátette kezét, markába kaparintva a cseh földet is, a fenyegető hírre csak hümmögött, de mozdulni nem mozdult!

VÁZÓ ... Egész nap imádkozik.

PÉTER ... Ha imádkozik, gyón is! ... Elmondja bánatát, szíve félelmét ország dolgában is... Nem biztatlak atyám, hogy a szent gyónás titkait kikutasd, de annyit elárulhatsz büntetlenül te is, utódjáról szólott-e már?

VÁZÓ A gyónás titkát hiába kérdenéd, Péter herceg. Gyóntatója fel nem fedné élőnek, mi Istenre tartozik. De amiről hallgat a nagyúr, arról gyóntatója is aggódva beszélt. Tőle tudom: trónörökösről, utódjáról hallgat, mint a sír! Es elárulhatom azt is, lovagok: e konok némaság már nyugtalanítja a szentatyát.

TIBOLD Aggodalma érthető a megtért ország jövője miatt.

HERMANN Ha a király utódot nem jelöl, az ország ősi törvénye szerint Vászoly lesz a király. Árpád családjából való, az öröklés rendje szerint ő következik.

TIBOLD Csak ettől óvjon Isten!

VÁZÓ És óvja egyházát!

PÉTER Az itteni törvények szerint más nem jöhet?

HERMANN Nem. Ha csak ...

TIBOLD Ha csak?

PÉTER Lovag, miért nem mondd tovább?

HERMANN Halandó az ember! ... Igaz, Vászoly fiatalabb, mint a király, de ki tudhatja azt...

PÉTER Talán megölni? ... Orvul?

VÁZÓ Isten bocsássa meg nekem s nektek ... de iszonyú bűn ezt végiggondolni is!

PÉTER ... Véletlen balszerencse egy vadászaton ... Vagy mérég? ... Akkor esne el, mikor a királyra iszik ... A história hallott már ilyet!

HERMANN Nagyasszonyunk, Gizella nem szereti! De maga a király is többször fegyelmezte már több-kevesebb időre száműzve Nyitra várába, Sebös keze alá, mert a Tátony-nemzetségből vett asszonyával pogány szokás szerint esküdött... Fiait pogány pap, sámán neveleli, s az intő szóra csak legyint.

TIBOLD Ezt magam is tudom. Míg Imre herceg élt, ki ismerte Vászoly szertelen kicsapongásait, büntetésére senki nem ügyelt... De most, a hadnagy hirtelen halála ellenünk, betelepült idegenek s az egyház ellen böszítene minden magyart. Ránk zúdulna törzsfő nemes, szabad magyar, a hadfiak, de még a szolgáló alsó népek is.

HERMANN így igaz, Tibold lovag!... De ha Vászoly önmagát veszítené el?

TIBOLD Önmagát? ... Az lehetetlen!

HERMANN ... Miért lenne az?

PÉTER Hermann lovag... gyanítom én, hogy e titkos disputára te nem üres kézzel jöttél.

HERMANN Egy az érdekünk, s tudjuk, honnan fenyeget a veszély ... Valóban kész a tervem ... de bíztok-e bennem, s én megbízhatom-e bennetek?

VÁZÓ ... Nem kérdezem, milyen hálót szőttél, de ha Vászoly beléesik és fennakad, a szentszék és egyháza hű fiához nem lesz háladatlan... Ezt felhatalmazás alapján ígérhetem lovag!

TIBOLD A betelepült idegen nemesek nevében mondom: bízom benned s kívánom, sikerrel járjon, amit tervezel!

HERMANN ...És te Péter herceg?... A velencei dózse és István király hűgának fia, mit mondasz nekem?

PÉTER Néném, a királyné nem szereti. Én gyűlölöm. Ez elég?!

HERMANN Szabad kezet adtok hát nekem?

PÉTER Tedd a dolgod, terved szerint! És ha segíteni kell...

HERMANN Fejemmel játszom... előbb esküdjetek! Ami itt szó esett, nem hallotta senki!... Hogy Vászoly halálát ki mondta ki, még az utolsó kenet szent gyónásán se mondhatja ki szánk.

MIND Esküszünk!

HERMANN A keresztre esküdjetek! Mutasd fel, atyám!

Vázó felemeli a keresztet és megérintve valamennyien mondják:

Esküszünk!

HERMANN Most hát készüljetek! Látszat szerint, miről sem tudva, de ha eljön az idő: kemény szóval ítéljetek!

TIBOLD Kiről? Miről?!

HERMANN Az árulóról, ki a király életére tört!... Nem mondok mást... Kérlek, hagyjatok magamra, s készüljetek!... Atyám! ... Te maradj még! ... Ti menjetek, urak! *(Péter és Tibold el)*

VÁZÓ ... A szó az én fegyverem, nem a cselekvés. Nézd, máris reszketek!

HERMANN Ne félj! ... Semmi az egész. A kőboltozat alatt a második oszlopnál egy pántos ajtót találsz. Azon belépve, szűk cellába jutsz. Vár ott egy öreg. Öt küldd ide, s te

már vissza se jöjj. Ezt kérem.

VÁZÓ Megteszem! (*Elmegy*)

HERMANN ...Minden ezen múlik!... Hogy pogány istenében hisz-e még a sámán? Ha hisz, meg kell tennie, amit az ősök törvénye kíván ... De ha megteszi, ha nem, a reggelt meg nem éri!... Nem a halálotat kívánom, király, és résen is leszek. És ha veszélyes is a játék, nekem bizonyíték kell Vászoly ellen, hűtlensége, árulása mellett. Vagy-vagy! *Tertium non datur!*

SÁMÁN (*lassan bejön*)

HERMANN ... Jöjj közelebb, öreg!

SÁMÁN ... Alig látlak, uram. Szemem elvakult. A cellában, hol várahoztam eddig, mécses nem világolt.

HERMANN Csak az elővigyázat miatt... Nem volna jó, ha meglátnának most a palotában.

SÁMÁN Jártam én itt világosban is. Sötétben csak a gabszág ólálkodik, s én gabszágra kapható nem vagyok.

HERMANN ... Mi régről ismerjük egymást, igaz, öreg?

SÁMÁN Nagy idők óta ... Tán ott voltál akkor is, mikor Géza úrnak lefogtuk szemét... nem tudom. De a veszprémi síkon megjegyeztem arcod, mikor a holt Koppány horkát leköpte san-severnói Deodát, az álnok „Tata”.

HERMANN Deodát már régen halott... De rám csak nem haragszol?

SÁMÁN Haragszom? ... Nem szeretlek, lovag. Ha hízeltő szavakat mondanék, szemem elárulna rögvest.

HERMANN Ez tisztia beszéd! Nem vártam mást... de ha nem szeretsz is... mi ketten szövetségesek vagyunk.

SÁMÁN Szövetségesek? ... Miben?

HERMANN Ország dolgában! Hallhattad te is, a király beteg.

SÁMÁN ... Beszélük.

HERMANN ... Ha meghal... ki követi majd?

SÁMÁN ... Akit választanak Árpád véréből az ország elei.

HERMANN A ti... a magyarok törvénye szerint Vászoly.

SÁMÁN Akkor ő!

HERMANN ...És ha a király még éltében másként rendelkezik?

SÁMÁN Másként?

HERMANN ... Ha nem Árpád véréből, de idegenek közül választ, annak ígérve koronát?!

SÁMÁN Azt nem lehet!

HERMANN Miért?

SÁMÁN ... Igaz!... Hatalmas úr, megteheti!... Ha így lenne, te örülnél, meg a magadféle mind.

HERMANN Tévedsz, öreg!

SÁMÁN Nem tudsz megcsalni!

HERMANN Hidd el, nem örülnék ... de félnék.

SÁMÁN Hatalmad még nagyobb lenne!

HERMANN Ideig-óráig talán igen ... De nem kelnének-e fel az idegen király és hívei ellen mind a magyarok?

SÁMÁN ... Honnan tudhatnám?

HERMANN így lenne, tudom! ... És mi, idegenek a nemzet haragja ellen? ... Nem! Néhány maroknyi föld nem tarthat fel zúgó áradatot... Én élni szeretnék, megtartva, amim van, s nem elpusztulni egy röpké óra csalfa nagyságáért.

SÁMÁN Az okos gondol a holnappal is... igaz. De szép szavadnak mégsem hiszek.

HERMANN ... Fogd hát törömet!

SÁMÁN Tedd el, van magamnak is! Különb, mint a tiéd!

HERMANN Ember!... Ha húzódol is, ha cselvetésnek tartod is, mit mondtam, választásod nincs, csak az én utam!... A király öreg, beteg! Fia halála elméjét megzavarta. Ki tudja, mit tesz így?

SÁMÁN Ember ő is.

HERMANN Ha meghal... utódot nem jelölve, urad, Vászoly követi a trónon ... De ha zavart fővel idegent jelöl, az ország lángra gyúl! A tűzben hamuvá porlik hatalmam, s mert védem magam, a tieidet pusztítom, míg bírja a karom. Ezt akarod?!

SÁMÁN Hogy én mit akarok?

HERMANN Kimondom egyenest, ha nehezen érted, vagy nem akarod megérteni: a királynak meg kell halnia, mielőtt utódot jelöl. Ez a magyarok érdeke, és ez a miénk is! Harc ne legyen, érted?... Uraddal, Vászollyal mi majd megegyezünk, tudva, számítva rá, hogy hatalmunk csorbítja tán, de nem fordít visszájára mindent, mit elődje alkotott... Érted már, öreg?

SÁMÁN Azt is... mit még mellé gondolsz!

HERMANN Nincs titkom. Amit mondtam: igaz. Kettőnk érdeke egy!

SÁMÁN ... Meglehet... De István szíve dobbanását állítsd meg magad. Kezedben van a tör.

HERMANN Én nem tehetem!

SÁMÁN Miért?

HERMANN Az gyilkosság lenne. Királygyilkolás!... De ha te végzed el, nem az!

SÁMÁN Nem-e?

HERMANN Nem! Ügy hiszed, véletlen, hogy fizetett gyilkos helyett téged, a sámán papot, hívattalak? ... Ismerem őseid szokásait. Sámán keze áldozta fel Álmost népe érdekében, hogy fia, Árpád, kezébe kaphassa a fejedelmi botot... Ha te végzed el nem gyilkosság, csupán őseid hite, törvénye szerint teszed ősi jogodat... Gondold csak el! Mi nem sikerült Koppánynak, Gyulának, Ajtonynak seregek, kardok ezreivel – te egymagad megteheted. Mint pogány pap, táltos, egymagad alakíthatod a históriát! Parancsolhatsz tűzvésznek, áradatnak, őseid hite szerint, büntetlenül!... Áldozol s nem gyilkolsz, hogy ne pusztuljon a nép! Csak te teheted meg és te habozol?!

SÁMÁN ... S az örök a király hálóterme körül?

HERMANN Ne legyen rá gondod! Mákonyos italtól mind részegek.

SÁMÁN ... Uramért s a népért megteszem!... Áldozva az ősök istenének, éltét elveszem, hogy béke legyen ... S ha én vesznék is... ej, eleget éltem!... Mutasd az utat!

Sötét

Második kép

Erdő belseje, ugyanaz, mint az első felvonás első képe. Az öreg sámán és a fiatal vitéz ugyanabban a pózban, mint mikor a történet elkezdődött.

BESE És te törrel kezdedben beléptél az ajtón ...

SÁMÁN Magam mögött – nem tudva, miért – zárába nyomtam a nehéz reteszt.

BESE S a király?

SÁMÁN Néhány tétova lépést téve felé, a döbbenet földbe dermedtette lábam ... Rászedtek! Hogyan is lehettem ily ostoba tulok?!... Ó, vannak végzetes pillanatok, melyben vágtatva száguld a gondolat, s többet felfogsz, nagyobb utat bejársz, mint más időn, akár évek alatt!... A hízelgő, álnok szavú lovag nem akarhatja a király halálát! S mielőtt megtenném, amire biztatott, rám rontanának, s engem találva ott, uram vesztére törnének, melyből nincs kiút!... Töröm pengve hullott a köre, s hangjára már a döngő ajtó felelt, mit ököllet, fejszével vertek odakinn!... A király rám nyitotta szemét – tán felismert, lehet! de én már félelemtől üzve ugrottam másik ajtójához, mely hálóterméből kápolnájába vitt, s onnan tovább!... A vaksötét éj oltalmába vett. Akkor már zengett a palota. Gyilkos! Gyilkos! – kiáltották rekedtre torkuk fáklyával futó árnyalakok. A palota kapuját bezárták, a menekülésnek csak egy útja volt, a várfalon dobva át magam zuhantam le a semmibe, s ha zúzott tagokkal is, de életben maradvam futottam, másztam, ahogy erőmből kitelt. Vértés vadonában nyalogatva sebem, éltem át két napot s éjszakát, míg harmadik nap találkoztam veled! ... így történt minden, és így igaz! ... Most már tudsz mindent, amit e nagy időkről én magam tudok.

BESE ... Mintha éltem volna magam is, látva a te szemeddel. ... De ne vedd korholásnak öreg... én helyedben toppot se menekülve, a király oltalmára bíztam volna magam, elmondva melegében, mire a lovag biztatott.

SÁMÁN Utóbb gondoltam erre magam is...

BESE No, ugye!

SÁMÁN ... De egy pogány sámán szava mit ér újhitű grófok, lovagok szavával szemben, ha maga a bíró is újhitű keresztény? Meg se hallgatva, kínzókamrába löknek, s a pirkadattal már karón száradok.

BESE Most mégis egyre azt hajtogatod: gyerünk! Vigyelek a király elé!

SÁMÁN Az első harag fellobbanása és a zürzavar azóta elült. Idő múltán már gondolkozik, mielőtt cselekszik a kéz. Ebben reménykedek ... Csak az üldözők ...

BESE Ha ránk törnek is, engem nem fognak el... Majd elmondom én, amit most már tudok!

SÁMÁN Ne tedd! Nem akarom! ... Elég, hogy tudod.

BESE Megtiltod? ... Miért?

SÁMÁN A te szavad kevesebb mint az enyém... Még annyit sem ér! Kitépnék nyelvedet, mert nemes urakat rágalmazni mersz! A király törvényt hozott nemcsak az özvegyek, árvák gyámolításáról, tűzgyújtogatókról, asszonyrablókrol, de a vádaskodó rágalmazók büntetéséről is... Mivel tudnád te igazad bizonyítani? ... Nem, fiam! Szavad nem változtatja meg a históriát, s ha tíznek, száznak elmondanád, hangotok szellő suttogása lenne, mire úgysem figyel a maga bajával kínlódó világ. Hallgass, senki fejére bajt ne hozz, nekem már elég, s megnyugvás az is, hogy az igazságot tudja valaki. Élő ember, aki...

BESE Figyelj csak!

SÁMÁN Mi az?

BESE Roppant az ág amott! (*Felugrik*)

SÁMÁN Hisz te magad mondtad ...

BESE Most is!... Gyere! Csanád vezér éjszakai cselét az országban ismerik. Gyere!

SÁMÁN Nem bírok!

BESE Gyere, ha mondom! Kapaszkodj belém!

SÁMÁN Nem ... Te menekülj! Menj a Pannon-dombokra! Kerten nem jutnánk sehová!
Menj!... Menj, már én is hallom ágak reccsenését!

BESE (*kirántja a kardját*) Nem hagylak itt!

SÁMÁN Te, bolond! Mit ér, ha mindketten meghalunk? Menj már! ... És ne kívánj semmit,
csak könnyű halált!

BESE Legyen úgy öreg... Én nem felejtlek el! (*Elmegy*)

SÁMÁN (*A derekára fűzött sámándobot maga elé teszi és pergetni kezdi. Halkan mondja a szöveget*)

„Testvér testvérré
gyilkolva tör,
Unokák láncá
széthull lazán;
bárd-kor, kard-kor ...”

Az ének alatt a másik oldalon öt-hat zsoldos lép be, körülveszik a sámánt.

ZSOLDOS ... Hagyd abba a dalt, s a zajos kíséretet! (*A sámán leoldja derekáról a dobot, megcsókolja és a zsoldos lába elé teszi*) ... Hol van a társad? Hová tűnt?

SÁMÁN Társam? ... Az nem volt. Megéltem sok időt, szolgáltam is hitem szerint, de mindig egyedül. Szabadon, mint a sasmadár! Társam sose volt.

ZSOLDOS És akit veled láttunk az imént?

SÁMÁN Tán kóborló pásztor... tudom én? Megitatott és elment.

ZSOLDOS (*két másiknak*) Ti nézzetek körül! (*azok el*)

SÁMÁN ... Csak menjetek!

ZSOLDOS Eljött az órád, öreg... Magam nem tudom miért, csak azt, hogy meg kell öljelek.
Ez nékem elég!

SÁMÁN Éltem s láttam már sokat. Eleven seb vagyok belül. A halál nékem már nem büntetés... De miért te ölsz meg, kinek nem vétettem soha?

ZSOLDOS Miért én? ... Mert sok szolgálónépe közül e kényes munkát rábízta uram, s én parancsát habozás nélkül teljesítem.

SÁMÁN Örömet végzed, igaz?

ZSOLDOS Hogy elnyerjem uram kegyét! ... Dicsérő szava csengő dukátokkal felér; sőt, több!... De mit tudsz te erről? Hogy mosolyát elnyerjem, száz ilyen megölnék parancs nélkül, önként. (*A két zsoldos visszajön*) ... Senki? ... No, jó! Uram szava szerint csak ezt kell megölnünk, és ott, hol találjuk!

SÁMÁN Ne késs hát, szolga! A fontos az, hogy urad kezét ne szennyezze vér! A hatalmasok tiszták maradjanak!... Ne várj ... én kész vagyok az útra!

ZSOLDOS Sokat beszéltél így is! (*Leszúrja az öreget, aki összegörnyedve, halk sóhajjal előre dől és meghal*) ... Húzzátok odébb, a sűrűbe tetemét! ... Ez a tisztás jobb

pihenőhely, mint volt a miénk ... Most pihenjeteK ... Holnap, ha felmutatom e sámándobot, a jó munkáért Hermann lovagtól nagy jutalmat kapunk ... S tán Péter herceg sem lesz fukarabb. ... Aludjatok! Számunkra e nap szép véget hozott.

Sötét.

Harmadik kép

Idő: 1032

Terem a palotában. Középen István ítélő széke, a szék mellett kicsi zsámoly, s azon a sámándob és a sámán töre.

CSANÁD ... Biztos vagy magadban, uram? ... Nincsen kétséged semmiben?

ISTVÁN Bár lenne! Ha csak szikrányi is!... De nincs. Itt minden összevág.

CSANÁD A bűnös vesszen el!... De mit tegyek, uram, bennem hangosan kiált a gyanú! S tán épp azért, mert minden ... és egyértelműen csak ellene vall... Nem főbenjáró bűnös, de kis semmi tolvaj nem hagy ily árulkodó jelet! ... Ez az, mi rágja lelkem, s nyugodni nem hagy.

ISTVÁN Nincs már időnk ... Mi kevés van, az most másra kell... Csanádi Van-e barátod... megbízható, hűséges embered, ki meghal érted gondolkodás nélkül... vagy ha titkot bízol rá, bajba kerülve inkább nyelvét harapja le, semhogy kínpadra vonva – tán öntudatlanul – a rábízott titoknak árulója legyen? Van-e ily embered?

CSANÁD ... Van uram. Nem is egy.

ISTVÁN Te boldog ember lehetsz.

CSANÁD Van néked is, uram. Melletted áll.

ISTVÁN Tudom, te ilyen vagy, s köszönöm! Rád bíznom csak, de néked a tanácsban kell lenned ... Keresd meg nyomban, ha közel van embered, s az magát, lovát nem kímélve repüljön mint gyorsröptű madár a Vászoly-udvarházba! ... Itt van pecsétem, útján fel ne tartóztassák, de segítsék! Üzenetem: András, Béla és Levente, a Vászoly-fiak – Árpád sarjai! – az országból tüstént meneküljenek!... E pecsétes írást futárod András kezébe adja! Ebben magam kezével írva kérem Jaroszlávot, a kijevi oroszok nagy fejedelmét, szíves barátságából vegye oltalmába az árva hercegeket.

CSANÁD Árva?... Árva hercegek?!

ISTVÁN Menj, míg nem késő! Én mást nem tehetek!... S ezt ne tudja senki!

CSANÁD Nagy istenek!... Meglesz, uram! (*Elsiet*)

ISTVÁN ... Az égi bíró majd megítéli tettem ... Helyes volt-e, vagy helytelen ... s hogy mi az igazság? ... „Uram, atyám, én életemnek Istene, ne hagyj engem álnokságnak gondolatában, az én szemeimnek ne adj kevélységet és a gonosz kívánságot távoztasd el tőlem, Uram!” ... Igen ... legyek mértékletes, szelíd, hogy soha az igazság ellen ne harcoljak, legyek becsületes, hogy szándékosan senkit gyalázzal ne illessek!... A bűnös – ha bűnös! – bűnhődjék itt a földön is, de ne haragom, saját bűne mondjon rá ítéletet!... Adj mindezekhez erőt nékem, Uram! Ámen.

GIZELLA (*Gellérttel főn*) ... Ez az iszonyú merénylet egészen elemészt!... Kérlek, jó uram, ne gyötörd magad. Magának kereste Vászoly! Emlékezz csak, óvtalak tőle mindig!

ISTVÁN ... Tudja már?

GELLÉRT Sejtelve sincs!... Külső termedben a tanács uraival beszél, nevet gondtalanul.

GIZELLA Csak nyugalmat színlel! Címeres gazember képes valódi arcát így elrejtteni!

ISTVÁN ... S a tanács urai?

GELLÉRT Beszélnek ők is. Célzást se téve a legfontosabbról... Találgatják: tanácsát a király mért hívatta össze ... s színtjátszanak ők is!... Lásd, uram! Ilyen az ember! ... Míg szája szépen formálja a szót, ki tudná megmondani, mire gondol, mit rejt homloka!

GIZELLA Így volt s így lesz!... Mindig!... S így igaz megfordítva is!... Tán mikor legőszintebben tárja ki szívét, hajlunk balgán arra, hogy higgyük: éppen most hazudik! ... De itt nem szavak, tények beszélnek megdönthetetlenül!

ISTVÁN ... Hát kezdjük el... Jöjjenek!

Gizella tapsol, az „ajtó” feltáruul és fönnek be a legszűkebb királyi tanács tagjai. Aba Sámuel, Orseolo Péter, Tibold, Hermann, Vázó – aki megáll István széke mögött Vászoly és végül Sebös. Jobb és bal oldalon alabárdos testőrök állnak.

ISTVÁN (az alabárdósokhoz) Ha Csanád ispán jön, néki nyissatok kaput... Ha megvárakoztattalak, jó urak ...

HERMANN Engedj meg király, de még nincs mindenki itt.

ABA SÁMUEL Lovag úr! A király szavát ne szakazd félbe! Nálunk ez nem szokás.

HERMANN Bocsáss meg, uram!

ISTVÁN ... Hagyd el kedves rokon ... Csanádról már szóltam. Vagy te mást hiányolsz, lovag?

HERMANN Engedelmeddel, királyom!

ISTVÁN És ki lenne az?

HERMANN ... Félek, komolytalanságomért újabb dorgálást kapok, de már vissza nem szívhatom a szót.

SEBÖS A velejét mondd, és ne szaporítsd!

HERMANN ... E szűk tanácsba ide kísérő nem jöhet, de azt, kit már megszokott szemem, most külső termeidben sem láttam, nagyúr! Egy kísérőt, aki...

VÁSZOLY Csak nem szolgálomra, sámán orvosomra gondolsz?

HERMANN S ha éppen őrá?!

VÁSZOLY Tán kínoz a csúz, vagy más kórság gyötör? (Teljesen gyanútlanul) Ne félj, előkerítem a gazfickót, ha a föld nyelte is el!

HERMANN No csak! Utána mennél a föld alá?

VÁSZOLY Utána én!... S ha kezembe kapom ... (Most látja meg a sámándobot) Ej, ni csak ... Tán káprázik szemem?

PÉTER Mi van veled, hadnagy? Mitől akadt el szavad?

VÁSZOLY ... Uram, ott széked mellett a kicsi zsámolyon az a dob!...

ISTVÁN Ismered?

VÁSZOLY Hadd nézzem csak ... Igen, ez az övé!

ISTVÁN Biztos vagy benne, Vászoly?

VÁSZOLY Ezer közül is megismerném ... És itt van töre is!... Én adtam neki, mikor

András fiam napvilágra jött.

GIZELLA Ó, álnok színlelő!

VÁSZOLY (*felkapja a fejét, de teljesen ártatlanul*) ... Színlelő én? Nem értelek, királyné!
Igazat mondok, e tört én adtam neki.

Kint három koppantás hallatszik, István int az alab ár dósoknak, azok összetett fegyverüket megnyitják és belép Csanád.

ISTVÁN Elvégezted?

CSANÁD Mindent, kívánságod szerint.

ISTVÁN Halld hát magad is mi folyik itt!

TIBOLD ... Te adtad kezébe a tört – mondtad.

VÁSZOLY Hát, ki más? ... Két szerszáma, kincse, mitől nem vált volna meg, itt van ... de hol van ő?

HERMANN Föld alatt.

PÉTER Hová utána még te is!

VÁSZOLY (*a hangra megpördül, kardjához kap, majd lassan leengedi kezét, s tétován körülnéz. Mindenki elhúzódik mellőle. Most döbben rá, hogy az, ami eddig történt, nem játék volt, s hogy itt valami szörnyű titok rejtőzik, mely ellene irányul*) ...
Hogy kell ezt értenem, herceg?

PÉTER Valóságosan, jelentése szerint!

VÁSZOLY ... Uram, ha téged nem néznék ... húgod fia nem élne már! Törzsfő nemes maga becsületén ily sérelmet el nem tűr büntetlenül! ... Kérlek, uram ... e különös játékra te adj magyarázatot, s mielőtt elfajulna, intsd le híveid, míg haragvó dühömnek elmém parancsolni tud.

GIZELLA (*hisztériás üvöltéssel*) Még ő mer fenyegetni! Magyarázatot kérni az áldozattól!
Te, a gyilkos hitszegő!

VÁSZOLY Mit?!... Én?!... Asszonyom, ha királyné vagy is...

ISTVÁN Megállj!

VÁSZOLY (*most már ő is zavart, eszelős, éppen azért, mert nem tud semmit*) ... De hát királyom ... István ... Mi történik itt?! A királyné vádol, sérteget! ... E nemes urak úgy húzódnak tőlem, mintha élve rohadnék, s a gennyedő bűz facsarná orrukat... És te, uram ... magad is úgy nézel rám, mint gyilkosra, ki életedre tört!

GIZELLA Te mondtad ki! Az vagy! Gyilkos merénylő, hogy fejedre tedd máris a koronát!

VÁSZOLY Én?!... Süket vagyok tán vagy tébolyult és csak zavart elmémben hallom üvöltve szátokból, mit ártatlanul magam mondtam ki hangosan? ... „Utána megyek a föld alá” ... s a válasz visszhangzik rá: odamégy!... „Magad úgy nézel rám, mint gyilkosra”... s a te hangodon hallom asszonyom: az vagy! Áruló!... Te szólj, király! Gyors szavad hűtse le lázam, vagy ha már késő, üssetek léket koponyámon, helyre billentve eszem! Tán az még segít!

GIZELLA Milyen komédiás! Minden táltos, ki mestere az alakváltzó, átélt színlelésnek, csak bámulná most, mint mesterét!

ISTVÁN Nem vagy tébolyult. Kimondom egyenest: mi, kik itt állunk, mind azzal gyanúsítunk ...

GIZELLA Vádolunk!

PÉTER Jól mondod, királyi néném!

ABA SÁMUEL Csendet!

ISTVÁN ... azzal gyanúsítunk, hogy sámán papod kezébe adva törödet, te biztattad fel, hogy életemre törjön.

VÁSZOLY ... Ó, bár valóban volnék tébolyult! ... így értem már „véletlen” célzástok, viselkedésetek rejtett okát! ... De te hiszed-e, István?... A gyanú még nem tény, köztük szakadék tátong, s hogy tényből vád legyen, ahhoz végig kell járni az igazság útját, ha kényelmetlen is!... Mondd ki, te magad is felbújtónak tartasz?

ISTVÁN ... Ártatlanságodra nincs bizonyítékom.

VÁSZOLY De bűnösségemre?

GIZELLA Mire való e szócséplő beszéd! A tanács mondjon ítéletet, s vágják le fejét!

VÁSZOLY Hallgass asszonyom! Neked most szavad nem lehet!

PÉTER Leinted a királynét? Pimasz áruló!

VÁSZOLY Nem veszem véred, herceg!... De sértésedet népem nem felejtí el. Nehéz bajodban – ha eljönne tán –, majd e percre gondold! És leintelek téged is, asszonyom, mert jog, s törvény szerint és ország dolgában e hazában én nálad előbb vagyok!... Nincs ártatlanságomra bizonyítékom király, bűnösségemre van?

ISTVÁN Majd eldönti a tanács!

VÁSZOLY Azt nem! Felettem e tanácsnak nincs szava! Nemzetségem a tieddel egy nemzetség, melynek Árpád volt feje. Felettem bíró csak magad lehetsz!... De előbb: hol van sámán papom?

HERMANN Mondtam már: föld alatt!

VÁSZOLY Nem játszottál hát az imént!... Átdöfött szívvel valahol elkaparva, igaz? ... No nyugodj, szegény öreg, én szerettelek! ... De akkor most pontra pont, szép sorjában hallani akarom a vádat vagy „gyanút” – itt már egyre megy! –, mikor mit és hogyan követtem el, mielőtt ítéletet mondasz, király!

ISTVÁN Te olvasd, de csak a lényegét!

VÁZÓ Urunk születésének 1032. évében ...

ISTVÁN A lényegét, mondom!

VÁZÓ ...Igen, itt!... Jóval napszállta után, erős sötétben – mert, hogy hold és csillagok felhő mögé búttak – Hermann lovag s Tibold lopakodó árnyat pillantott meg a kőboltozat alatt a folyosón. Utána sietve még látták, Hogy az árny a király hálótermének ajtaján beosont.

VÁSZOLY Felismerték az árnyat a vaksötétben?

TIBOLD Mi akkor még nem.

ISTVÁN De én ráismertem. Karnyújtásnyira, ágyam mellett állt.

VÁSZOLY ... Ráismertél? ... Ő volt valóban?

ISTVÁN Sámán papod volt... kit régtől ismerek!

VÁSZOLY Érthetetlen!... De neked elhiszem, uram ... Olvasd tovább, mi ott megszerkesztve áll.

VÁZÓ Ezt látva a két nagyúr, fellármázta az italtól bódult testőröket ...

VÁSZOLY Bódult, részeg örök?... Csak nem sámánom itatta le őket?

GIZELLA Hogy ki, s mivel, te tán jobban tudod, szabaddá tenni gyilkoló papod előtt az utat!

VÁSZOLY ...Talán sejtem, királyné... tudni nem tudom! Folytasd, atyám!

VÁZÓ ... Fellármázva az öröket az ajtónak estek, mit a merénylő maga után belülről gondosan bezárt. Fejszéssel, alabárdokkal kidöntötték sarkaiból, de – Istennek hála! – már csak a királyt találták élve, baj nélkül!

PÉTER És törödet! Mit te adtál a gyilkos kezébe!

VÁSZOLY Én!... Mikor elsőszülött fiam világra jött!

VÁZÓ A megzavart merénylő nagyurunk kápolnáján keresztül egéruat nyerve, megszökött... Fürkésző katonák kutatták az országban mindenütt...

VÁSZOLY Kutattam én is... De nem furcsállod uram, hogy éppen nálam nem keresték?

VÁZÓ ... Végre a gaztettől számított tizedik napon a Bakony vadonában ráakadtak Hermann lovag zsoldosai, és...

VÁSZOLY Ne olvasd tovább!... Mielőtt megölték, a sámán rám vallott szóval is, hogy ő csak parancsomra akarta megölni a királyt.

VÁZÓ Majdnem szorul szóra így van írva itt!

HERMANN Királyom! Zsoldos vezérem, ki elvégezte dolgát, elmondhatja maga a tanács előtt...

VÁSZOLY Hagyd el, király... Tudja a tanács, és tudom előre magam, hogy a német zsoldos mit mondana.

ISTVÁN S te mit mondasz?

VÁSZOLY Én e gyalázatos tettben ártatlan vagyok!... De akik megszöttek, jól szöttek meg a hálót!

ISTVÁN Védj magadat, ne másokat vádolj!

VÁSZOLY Ha szíved, eszed nem véd, én nem védhetem magam.

GELLÉRT „Ha pedig küzd is valaki, nem koronáztatik meg, ha nem szabályszerűen küzd!” – mondja az írás.

VÁSZOLY Téged bölcsnek mondanak, püspök úr, s igaznak. Gondolkozz! És gondolkozzatok ti is! Miért akarnám gálád árulással megszerezni azt, ami – ha eljön órája – jog szerint enyém? ... Fiadat gyászolva sírtam, szemem fénye volt, s utódodat láttam benne én is, mint mindenik magyar. De másképp rendelte Isten. Tehetek az ellen, hogy a herceg halála után – nem lévén több fiad – az ország vezérlő nagyjai s a pórnépek is bennem látják utódodat?... És nem akarom, de nemzetségem miatt! Szerződés szerint, mit még az őshazában kötöttek vérrel ősapáink!

ISTVÁN ... Félnék rádhagyni országomat, művemet, „a kereszténység zsenge vetését”!

VÁSZOLY Tán nem vagyok magam is keresztény? Vidinben, előkészítés után, a kereszttségben a Vazul nevet kaptam. Keresztény vagyok, mint te magad!

GELLÉRT De görögkeleti!

ABA SÁMUEL Azok is az egy Istent imádják s Krisztus tanítását követik. De te, Gellért, Csanádon, latin püspöki széken a régi kolostorból kikergtetted Isten szolgálait, görög szerzeteseit!

GELLÉRT „Mert nem azok igazak Isten előtt, akik a törvényt hallgatják, hanem azok fognak megigazulni, akik a törvényt betöltik!” ... De veled, nagyúr, én hittételekről nem vitázom.

ISTVÁN Hagyjátok ezt!... Ha megkereszteltek is, pogány, eretnek módjára élsz!

VÁSZOLY Ezért kell hát elveszítened!... Ó, kezdem már érteni!

GIZELLA Fúj! Ki mocskos tervednek majdhogynem áldozata lett, királyodat mered vádolni?

VÁSZOLY Hogy ki kit vádol, s miért, csak az égben tudják!

ISTVÁN Az én szolgám állt talán gyilokkal kezében a te ágyad mellett?

VÁSZOLY Az enyém a tiéd mellett! ... De hitemre nem tudtommal, s parancsom szerint.

TIBOLD Ellened vall minden!

VÁSZOLY Ha egy szolgádat, lovag, tolvajlásan érik, abból már az következik, hogy tolvaj vagy magad is?

TIBOLD Felelsz szolgádért is!

VÁSZOLY Tán Isten előtt... De itt a földön, hol – a vallás tanítása szerint úr és pór egyenlő! – csak magamért felelek! ... Te, király, levágattad Valkónak, ispánodnak kezét, mert bűne nevedre, s törvényeidre szégyenfoltot vetett. Én, ha fel tudnám támasztani holt sámánomat, forró ólmot öntenék fülébe s kivágnám szemét! Halálra adva, így büntetve meg!... Uram, atyám!... Ha tudná a nép, az ország, mivel vádolnak itt?!

HERMANN Meg fogja tudni! De annyit s úgy, amennyit és ahogy mi helyesnek tartunk!

VÁSZOLY Az ítélet előtt?... A nép ismer, szeret. Tudja hibáim, de azt nem hiszi, hogy áruló vagyok! Ha leomlanak, kitágulnak e falak, s az ország előtt törvény szerint védhetem magam ...

HERMANN Ne reménykedj! A törvény mi vagyunk!... Hogy mit tettél, s mint lakoltál gazságodért, az ország népe csak halálod után tudja meg! Zendülés nem lesz miattad!

VÁSZOLY Vigyázz, uram!... Vigyázz! ... Már nem magamért, de ily rémséges ügyben ... törvényt sutba vágva: ebben ne mutass példát az utánunk jövőknek, késő századoknak!

ABA SÁMUEL ... Szavad mint a pelyva, nincsen súlya már!... Nagy idők – Ajtony óta –, csak ingerled a királyt, ki engedetlen nyakasságod miatt joggal büntetett. Életed példája gúnyt űz hitedből, ha görög, ha latin!... És most e gyilkoló szerszám és pogánydob ellened kiált!... Én nem hiszem már ártatlanságodat!

VÁSZOLY *(az idegenek, s a királyné felé)* ... Titeket nem is kérdelek!... De te, Csanád?

CSANÁD ... Nem tudom ... Csak az igazság bírja el a vereséget, az igazságtalanság soha! ... Békülj meg sorsoddal... Ilyen teherrel, mit rád mondtak itt, nagyúr, én nem szeretnék... nem akarnék élni, ha kegyes ítélet fel is mentene.

VÁSZOLY ... Meglehet, igazad van.

GIZELLA Nincs kegyes ítélet! Nincsen irgalom!... Okuljon a világ. Ha ki királyára emeli kezét, az halállal lakói!

PÉTER így legyen!

HERMANN Így legyen!

TIBOLD Így legyen!

ISTVÁN *(hosszú szünet után feláll)*

AB A SÁMUEL ítéletet mond a király!

ISTVÁN *(Vázónak)* Te írd!... Törvény szavával rendelem: Minden regélőt, táltost, sámánpapot, ki az ősök pogány hitét vallja, az ősök viselt dolgait hirdeti, izgatván a népet, országomban fogdossák össze mind!... A vár megyéiben összegyűjtött mérgezett nyelvű izgatókat váraim mellett, külön elzárt falvakba telepítsék! ... E sámánfalvakba lábát nem teheti, s azt el nem hagyhatja senki! ... Éljenek ott munkálkodva, maguk javára eleségről gondoskodva, regélve egymásnak, de tovább nem adva szájról szájra az ősi históriát, míg betegség vagy vénség,

meghozza végüket!

CSANÁD ... Igazad lett, öreg! Beteljesült szavad!

ISTVÁN Mit mondasz, Csanád?

CSANÁD ... Bocsáss meg, királyom. Csak eszembe jutott az az éjszaka, mikor Ajtony ellen nyertem néked csatát.

ISTVÁN ... Hogy törvényem ne csak szó legyen, erről ispánjaim s éber poroszlók gondoskodjanak! ... És téged Vászoly, aki életemre törtél – ha más kezével is! –, arra ítélünk, mit te mondtál ki sámánpapodra nagy hangon az imént!

VÁSZOLY ... Öntetek hát forró ólmot fülembé! Vájjátok ki szemem! ... Én már se hallani, se látni nem kívánom e világ dolgait!

ISTVÁN ... Te végezd el Sebös, Nyitra várban, s legott!

SEBÖS Parancsod szerint teszek, király.

VÁSZOLY ... Egy percet adj még!... Az beszél, ki lélekben már halott!

GIZELLA Ne engedd beszélni, uram!

VÁSZOLY Királynak sincs hatalma a halottak felett! Kényszerítelek, hogy meghallgassatok!... íme, jóslatom: István, halálod után az ország lángra gyűl! Gyilkos zűrzavarban, testvérháborúban elpusztul mind, ki e teremben most örül!... De béke lesz megint, mikor koronádat a nemzet akarata fiam fejére teszi. Árpád nemzetségének királyai magomból kelnek sorra mind, s az ősök kötötte szerződés a népben élni fog, ha te és én már nem leszünk!... Nem Vazul, a pogány Vászoly szólott!... Most indulhatunk, Buda-fia Sebös! Utolsó utamra te küldesz, kísérsz... neved nevem mellett, most már fennmarad! (*Vászoly és Sebös elmennek*)

GIZELLA ... Eszelős, vén bolond!

PÉTER Méghogy az ő fia?!... Valóban tébolyult!

CSANÁD ... Ki tudhatja azt...

ISTVÁN Talán az Isten ...

Sötét.

Negyedik kép

Idő: 1038

A király hálóterme. István ágyában fekszik betegen. Az ágy mellett térdeplő zsámolya, egyszerű kálváriával. Hátról papok könyörgő éneket énekelnek halkán, az előtérben az udvar. Gizella az ágy mellett áll, Gellérttel, Aba Sámuel is az ágyhoz közel. Egészen elöl Orseolo Péter, Hermann és Tibold. Fáklyák, mécsesek égnek. A jelenet indítása emlékeztet Géza halálára.

TIBOLD ... Hat éve már, hogy törvényes utódja, Vászoly, ördögi cselednek áldozata lett...

HERMANN Miért csak enyémnek? Ti tán nem voltatok részesek a tettben?

PÉTER Halkabban, urak! És ne civódjatok.

HERMANN Együtt esküdtünk, lovag, s ha ezt tagadni mered kibúvót keresve ...

TIBOLD Nem tagadom ... bár félelem gyötör ... Ha hiába volt a cselszövés – a nép suttog azóta is! – én ...

HERMANN Ne siránkozz! Nem halhat meg, míg utódot nem jelöl.

PÉTER De kit?!... És mikor?!... A várakozásban már elsorvadok, a bizonytalanság felőrli erőm.

HERMANN Csak két választása van, több szóba se jöhet! Az egyik te vagy herceg, hűgának fia. A másik Aba Sámuel, a nádorispán, kisebb hűgának, Rikának férje.

TIBOLD Ő sem jobb, mint Vászoly!... És a Vászoly-fiak élnek!... Jaroszláv udvarában! Titkos futárok rejtett csapásokon viszik nékik a hírt, hogy itt mik esnek, s várnak türelmesén.

PÉTER Ki megszöktette őket, megnyúznám elevenen! Míg élnek, nem lesz nyugodt napom.

HERMANN Sem éjszakád.

TIBOLD Tán előről kezdetünk mindent megint! ... Le sem imádkozva a régít, új bűnnel tetézve a bűnt! ... Istenem! Mikor lesz vége már?

HERMANN Soha!... Nagy játék ez: a hatalom!... Mámorító mákony, s ki egyszer belekóstolt, önként nem mond le róla. *Aut caesar, aut nihil!* Vagy-vagy! Ki ezt nem vállalja, maradjon az arany középúton!

PÉTER Csendesen!... A fél udvar ránk figyel!

GELLÉRT ... Légy erős királyné ... ne sírj! ... Az Ég kegyes volt hozzád. Több mint négy évtized, ilyen férj oldalán!... Kívánhat-e halandó többet ennél?

GIZELLA ... Ki elmegy, annak könnyebb ... Ki itt marad, az érzi mit veszít.

ISTVÁN ... Az óra eljött... nem várhatok tovább ... Ha én ...

ABA SÁMUEL A király szólni kíván.

GIZELLA Itt vagyok, uram.

ISTVÁN ... Milyen forró a kezed. Hűlő szívemnek ez most jól esik.

GIZELLA Ne mondd ezt, uram ... majd meggyógyulsz.

ISTVÁN ... Hamar... A fáklyák lobognak, halkán szól az ének ... Búcsúzni jött az udvar... Itt van Péter is?

PÉTER Királyom!... Drága bácsikám!

ISTVÁN ... Jöjj közelebb ... segíts! (*Segítik felülni az ágyban*) Jól van ... Most még van erőm. Figyeljete.

ABA SÁMUEL Csendet! A király beszél!

ISTVÁN ... Az óra eljött... nem várhatok tovább ... Ha én lehunyom szemem ...

GIZELLA (*zokogva az ágyra borul*)

ISTVÁN Végső akaratom ... testamentumom: országomat, s koronámat Orseolo Péter – tenéked hagyom.

PÉTER (*letérdel István előtt*) ... Utadat járom ... példa előttem csak te vagy uram! ... De korai még ...

ISTVÁN Hagyd el... Születünk, s meghalunk. Utánunk mások jönnek ... Ez ország királya te leszel... s ti kik itt vagytok, mind hódoljatok! (*Péter feláll, megfogja István kezét, s a jelenlevők mind letérdelnek*) Őrizd, becsüld a népet, s fényét koronámnak!

PÉTER (*másik kezét esküire emelve*) ... A mindenható Isten, s előtted esküszöm: a rámbízott népnek atyja, s szolgálója leszek. Ha eljön ideje, ez ország, e nép érdekét tekintem, mint keresztény uralkodó!... Isten úgy segítsen!

GELLÉRT Ámen!

ISTVÁN Ámen!... Elvégeztem!... Hagyjatok magamra most.

Mindenki elmegy, csak Gizella és Gellért marad.

GIZELLA Ne hagyj el, jó uram!

ISTVÁN Nem hagylak el... vagy tán csak kis időre. Hiszem, az Úr színe előtt találkozom veled ... A síron túl, ott fenn is, együtt szeretnék lenni veled ... Szerettelek, s hogy társam voltál, erős támaszom ... szívemből köszönöm ... Légy erős... Találkozunk ... Néked is köszönöm, velencei Gellért... Mindent köszönök... Szemed nyitva legyen. Óvd egyházamat minden torzulástól, eretnokségtől, álszent ájtatoskodóktól. Ezt rád hagyom!

GELLÉRT Krisztus mutatta meg előttünk az utat, s én az ő útját járom, nem térve el ösvényétől sem jobbra, sem balra.

ISTVÁN Így legyen!... Most menjetek ti is... És küldjétek be hozzám egy papot, ki előtt számadást teszek nagy utam előtt.

GELLÉRT Küldöm gyóntatódat, Stephanus.

ISTVÁN Ne őt... Az elsőt, kivel kilépve innen találkozol!

GELLÉRT Ügy lesz, uram!... Jöjj velem, királyné.

Kimennek, István néhány pillanatra egyedül marad, majd belép Bese, a fiatal vitéz, papi ruhában.

BESE ... Asszonyod, s a püspök úr hozzád küldött, király.

ISTVÁN ... Fiatal vagy ... s nem ismerem arcod.

BESE Bese a nevem, a keresztségben most már Benedek... Néhány hónapja csak, hogy pappá szenteltek apátságodban a Pannon-dombokon ... Mit kívánsz uram?

ISTVÁN Úgy, hát magyar vagy, s nem egy a külföldről jöttök közül! És mit akarok? A nagy út előtt számadást tenni Istennek.

BESE Értem. *(Az öve alól összehajtogatott stólat vesz ki és azt megcsókolja, majd felteszi)* ... Hallgatlak, testvérem.

ISTVÁN Nem így ... Segíts a térdeplőhöz.

(Bese segítségével felkel az ágyból és térdeplő zsámolyára borulva imádkozik. Rövid szünet után)

BESE Lélekben felkészültél?... Mondd hát utánam: *Confiteor Deo omnipotenti, beata Mariae semper virgini...*

ISTVÁN Gyónom a mindenható előtt... Uram! Te, aki mindent látsz, aki ismered ki nem mondott gondolatok titkát, felemelem hozzád bűnös szívemet, ítéld meg engem ... Nagy idők vannak már mögöttem, s hogy napom lehanyatlik, gyenge szemem, s elmém a múlt ködébe Veszve, alig látja már a virradatot. Szolgálni akartalak, uram, szelíden, tiszta szívvel, e földi hatalom, s mi velejárt nem csábított... Mégis – hiszem, akaratod szerint! – vállaltam sorsomat, mi rám kiszabott... Kezemhez vér tapad. Parancsszavamra öltek: értem és ellenem. A halál nem válogat! Kiknek te adtál életet, ezrek, tízezrek ... ó, számukat sem tudom, hányan veszték el csatamezőkön Koppány, Gyula, Ajtony s a német Konrád ellen! ... De békeidőn is! Büntető szavam vágott, mint a kard, szívem tán kemény volt, nem hajlott

irgalomra ... De nem mentem magam. Előtted nem is tudom. A szent gyónás súlya alatt vallom: önző irigységből senki vesztét nem okoztam. Szándékosan vagy tudva, az igazság ellen nem vétettem ... Talán tévedtem, hiszen ha király vagyok is, mégsem csalhatatlan! Gyarló, esendő, mint minden teremtményed, Uram ... Büntudat nem marta lelkem... csak egyszer!... De az, azóta is!... Ma sem tudom, Uram, bűnös volt-e Vászoly? ... Vagy csak látszat tette azzá!... Te tudod, s én rád bízom magam . Amit tettem: elmém, s hitem szerint népemért tettem, hogy népem megmaradjon. Lelkiüdvéért, hogy Téged szívébe fogadva üdvözljön, mit egyszülött fiad, Jézus szavával megígértél minden halandónak, ki megtér, s megtartja törvényeid!... Légy irgalmas a te nagyvotodban, Uram! Óvó kezed vigyázza népemet, s engem ítélj meg érdemem szerint... Ámen.

BESE ... ím, én bűneid alól – mit töredelmes szívvel megvallottál – Istentől kapott hatalmamnál fogva mint pap és mint ember feloldozlak, király... Imádkozzunk! *(Néhány pillanatig mindketten mozdulatlanok, majd Bese megáldja a térdeplő királyt)* Megáldalak téged az Atya, a Fiú és a Szentlélekisten nevében ... Ámen!

ISTVÁN *(keresztet vet)* ... Segíts testvérem. *(A fiatal pap segítségével visszafekszik az ágyba, de a pap kezét nem engedi el)* ... Milyen könnyű a szívem ... Fogd le a szemem ...

Bese lefogja a szemét... néhány pillanat múlva kinn megszólal a lélekharang.

BESE ... Aludj testvérem ... atyám ... én virrasztók és virraszt ez a nép, hogy álmod nyugodt legyen.

A lélekharang kondulásához újabb harangok kondulása csatlakozik, a harangok zúgása felerősödik, a szín lassan elsötétül és ...

Függöny

Budapest, 1975. február 21.

ISSN 1216-1861
ISBN 963 400 939 5

Felelős kiadó a szerző

Felelős szerkesztő Tabák András

Terjeszti a Könyvtárellátó Vállalat
Megvásárolható az V. Honvéd utca 5., V. Mérleg utca 6.,
VI. Andrassy út 4;., VII. Rákóczi út 14., XIII. Szent István krt. 26. és XIII. Váci út 19.
szám alatti budapesti könyvesboltokban

